

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

TEOLOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA ETIKY, PSYCHOLOGIE A SOCIÁLNÍ PRÁCE

Bakalářská práce

Vliv sociálního vyloučení na psychiku člověka

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Karolina Diallo PhD

Autor práce: Zuzana Hasalíková

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: 2015/2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum 26.4.2016 *Podpis studenta:*

Poděkování

Děkuji tímto za metodické vedení a cenné připomínky Mgr. Karoliny Diallo PhD. V průběhu psaní této bakalářské práce, bez nichž by nemohla vzniknout. Děkuji také za velmi významnou podporu celé své rodině.

Obsah

Úvod.....	1
1. Sociální vyloučení.....	3
1.1. Past sociálního vyloučení.....	4
1.2. Hledisko sociálního vyloučení.....	6
1.3. Sociální mobilita.....	8
1.4. Rizika spojená se sociálním vyloučením.....	8
1.5. Strategie podle MPSV.....	10
1.6. Sociální začleňování.....	11
2. Chudoba.....	13
2.1. Příčiny chudoby.....	14
2.2. Objektivní chudoba.....	14
2.3. Subjektivní chudoba.....	15
2.4. Absolutní chudoba.....	15
2.5. Relativní chudoba.....	16
2.6. Struktura společnosti a sociální nerovnost.....	17
3. Funkce psychiky v životě člověka.....	18
3.1. Důležitost navázání vztahu.....	20
3.2. Základní potřeby.....	21
3.2.1 Struktura lidských potřeb.....	22
3.3. Vývojové úkoly adolescence.....	24
3.4. Vliv sociálně vyloučeného prostředí na psychiku člověka.....	26
3.5. Vliv nezaměstnanosti na psychiku člověka.....	27
3.6. Vliv chudoby na psychiku člověka.....	29
4. Sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách.....	31
4.1. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dále jen NZDM).....	32
4.2. Sociální práce s dětmi a mládeží v sociálně vyloučené lokalitě.....	34
4.3. Perspektivy v práci s dětmi a mládeží.....	35

4.4. Sociálně aktivizační služby.....	37
5. Volný čas.....	39
5.1. Volný čas dětí v sociálně vyloučené lokalitě.....	41
II. Praktická část.....	43
6. Výzkumný design.....	43
6.1. Výzkumná metoda.....	44
6.2. Výzkumný soubor.....	44
6.3 Vyhodnocení dotazníků.....	45
6.4 Interpretace výsledků.....	60
6.5. Diskuze, výzkumná omezení a závěr.....	62
7. Závěr.....	64
8. Seznam použité literatury:.....	65
8.1 Elektronické zdroje:.....	66

Abstrakt

Předkládané téma této bakalářské práce je teoreticko-výzkumné se zaměřením na „*Vliv sociálního vyloučení na psychiku člověka*“. Teoretická část se zabývá vlivem sociálního vyloučení na psychiku člověka, dále pak projevy sociálního vyloučení a projevy chudoby. První kapitola teoretické části je věnována sociálnímu vyloučení, které je spolu s kapitolou sociální práce s dětmi a mládeží v sociálně vyloučené lokalitě a trávení volného času hlavním předmětem části výzkumné. V práci je zmíněno zařízení poskytující sociální služby pro děti a mládež ze sociálně vyloučeného prostředí. Ve výzkumné části je zjišťováno jakým způsobem tráví volný čas děti a mládež z lokality Kladno-Kročehlavy za hypotézy, že trávení času bude smysluplné ve většině případů pouze za aktivního vedení klubu Křižovatka. Práce je zaměřena na skupinu dětí ze sociálně vyloučené lokality Kladno-Kročehlavy, jejich rodinné zázemí, socio-kulturní podmínky, trávení volného času, představy o budoucím povolání a způsobu života. Autorka práce se zajímá, zda se děti v běžném životě setkávají se sociálním znevýhodněním. Pro formu vyhodnocení předem stanované hypotézy byl použit dotazník s otevřenými a uzavřenými otázkami.

Klíčové pojmy:

Sociální vyloučení, vliv sociálního vyloučení na psychiku člověka, sociální práce, volný čas, trávení volného času, vyloučená lokalita, inkluze, exkluze, integrace

Abstract

The theme of this work is *Impact of social exclusion on the human psyche*.

The theoretical part looks at: impacts of social exclusion on the individual, manifestation of social exclusion as well as manifestation of poverty. The first chapter, which is devoted to social exclusion, is linked to the chapter (which forms the basis of the research) on leisure time and social work with children and youth in socially marginalised area. In the survey section, how children and youth in Kladno-Kročehlavy spend their leisure time is determined. This is done on the hypothesis that leisure time is meaningful in many cases only when it is spent under the active supervision of the club Křižovatka. The work focuses on a group of children from socially excluded localities in Kladno-Kročehlavy, their family background, socio-cultural conditions, leisure time, ideas about future career and life. The author of the work is interested in whether the children whether they encounter incidences in daily life that make them feel socially disadvantaged. To collect data for the survey a questionnaire with open and closed ended questions was used.

Key concepts

Social exclusion, impact of social exclusion on the human psyche, social work, leisure, marginalized area, inclusion, exclusion, integration

Úvod

Práce se zabývá vlivem sociálního vyloučení na psychiku člověka. Sociální vyloučení s sebou nese celou řadu dalších problémů, jako je chudoba, nerovnoměrný přístup ke zdrojům, život v podmínkách, které jsou nevyhovující hygienicky, technicky. Dalším souvisejícím problémem je předluženost jako „snaha“ reagovat na životní situace, dále odlišné kulturní zvyky a hodnoty.¹

Další sociálně patologické jevy, které s sebou nese život v sociálně vyloučené lokalitě, nebo přivyknutí si na podmínky, např. mravnostní kriminalita, závislostní chování, předčasná těhotenství, neplnění školní docházky, velmi nízká motivace ke vzdělání, nízká, nebo žádná podpora ze strany rodiny. Děti a mládež vyrůstající v sociálně vyloučeném prostředí se potýkají s odlišnou etnickou příslušností, žijí v chudobě, podmínkách, které jsou nerovnoměrné.² Vyrovnávají se s nimi různě. Záleží na osobnostních dispozicích, rodinných podmínkách a dalších faktorech.

Člověk v tísní o.p.s. jako nevládní nezisková organizace působí v lokalitě označovanou za sociálně vyloučenou, konkrétně v části Kladna- Kročehlavy, kde je zřízena i pobočka poskytující sociální služby ve formě nízkoprahového klubu Křižovatka, předškolního klubu aj. „Smyslem poskytovaných služeb je pomoci rodině s problémy, které není schopna sama překonat a tyto problémy mají negativní vliv na prostředí rodiny a vývoj dítěte. Důraz je kladen na individuální sociální pomoc a poradenství při uplatňování práv

¹Srov. Dostupné na <http://www.bing.com/search?q=maj%C3%AD%20lid%C3%A9%20v%20soci%C3%A1ln%C4%9B%20vylou%C4%8Den%C3%BDch%20lokalit%C3%A1ch%20napln%C4%9Bny%20psychick%C3%A9%20pot%C5%99eby&qs=n&form=QBRE&pq=maj%C3%AD%20lid%C3%A9%20v%20soci%C3%A1ln%C4%9B%20vylou%C4%8Den%C3%BDch%20lokalit%C3%A1ch%20napln%C4%9Bny%20psychick%C3%A9%20pot%C5%99eby&sc=0-0&sp=-1&sk=&cvid=EA78618C9E654FFAABE370751F28BBF2>

citováno 2.4.2016

² Srov. Dostupné *Tamtéž* citováno 2.4.2016

a oprávněných zájmů rodičů a jejich dětí, na prohlubování rodičovských schopností a dovedností a prevenci předčasného ukončování vzdělávání.“³

Autorka si klade v této práci za cíl, ukázat jakým způsobem tráví děti a mládež volný čas, jaké jsou jejich aktivity s podporou Nízkoprahového klubu křižovatka a jak jsou schopni trávit čas samostatně, jak ho využívají a spoluprožívají s rodinou a kamarády. A dále jak sociálně vyloučené prostředí a nerovnoměrné podmínky ovlivňují psychiku člověka. V první kapitole autorka uvede znaky sociálního vyloučení a spolupůsobící faktory. Ve druhé kapitole se věnuje chudobě, kterou autorka považuje za významný faktor, který se podílí či spolupůsobí na procesu sociálního vyloučení. Ve třetí kapitole zmiňuje, jakým způsobem ovlivňuje sociálně vyloučené prostředí psychiku člověka, jak působí na psychiku člověka život v chudobě, nezaměstnanosti, prostředí a podmínkách sociálního vyloučení. Ve čtvrté kapitole zmiňuje sociální práci s dětmi a mládeží, která spolu s pátou kapitolou o volném čase, jsou podstatné pro výzkumnou část, ve které se autorka zaměřuje na trávení volného času dětí a mládeže ze sociálně vyloučené lokality. Autorka zvolila téma pro výzkumnou část „*Volný čas dětí a mládeže v sociálně vyloučené lokalitě.*“, protože se domnívá, že téma volného času je podstatné pro další vývoj, pro ukotvení pozitivních návyků a další fungování v životě. Člověk v tísní o.p.s. působí v sociálně vyloučené lokalitě Kladno Kročehlavy, za přínosné služby autorka hodnotí zejména nabídku volnočasových aktivit, podporu rodin, terénní sociální práci, poradenství v oblasti dluhů, předškolní klub, přípravu dětí pro zařazení do MŠ, ZŠ. V práci se autorka zabývá také romskou populací, částečně také protože někteří obyvatelé sociálně vyloučené lokality jsou romského původu.

³ Srov. dostupné na <https://www.clovekvitisni.cz/cs/socialni-prace/pobočka/kladno/programy> citováno 26.2.2016

1. Sociální vyloučení

Autorství pojmu *sociální vyloučení* je připisováno francouzskému vládnímu úředníkovi *René Lenoirovi*, který tento pojem použil poprvé v 70. let. 20. st.⁴

„Termín sociální vyloučení je třeba chápat v souvislosti s celou řadou ekonomicko-sociálních problémů lidí. Mezi významnou politickou agendu evropské sociální politiky se stal v 90. letech boj proti sociálnímu vyloučení. Pojem sociální vyloučení se stal předmětem sociálně-vědního výzkumu, kdy po dobu třiceti let se problematikou zabývalo mnoho autorů. Vzniklo množství monografií, které diskutují o podstatě sociálního vyloučení. Různá pojetí významu ukazují na komplexnost problémů, který termín označuje.“⁵

Sociální vyloučení je definovatelné jako proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do společenských, ekonomických a politických aktivit většinové společnosti. Sociálním vyloučením jsou ohrožené nejvíce skupiny.⁶

- Lidé s nízkým vzděláním
- Dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaní
- Lidé se zdravotním postižením
- Lidé závislý
- Osaměle žijící důchodci
- Imigranti
- Příslušníci různých menšin (etnických, náboženských, odlišné sexuální orientace)
- Lidé žijící v obtížné životní situaci, kterou nejsou schopni zvládat ani s pomocí.

⁴ Srov. Winkler Jiří, Šimiková Ivana, *Hodnocení vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách*, VÚPSV Praha, s. 13

⁵Srov. *Tamtéž*, s. 13

⁶ Srov. Janoušková Klára, Nedělníková Dana, *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 307

Podle zákona č.108/2006 Sb.,⁷ se sociálním vyloučením rozumí vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace.

Za výše zmíněné sociálně vyloučené se považují osoby či skupiny osob, které se nacházejí v takové situaci, která je charakterizovaná trvalou nebo chronickou deprivací týkající se dosažitelnosti zdrojů, využití schopností, možností volby, bezpečí a moci, jež jsou nutné pro to, aby se mohly těšit slušné životní úrovni a užívat svých občanských, kulturních, hospodářských, politických a sociálních práv.⁸ Při kombinaci více faktorů riziko sociálního vyloučení je vyšší. Ne všichni z výše uvedených skupin ohrožených sociálním vyloučením patří mezi ně, někteří mohou žít začlenění do běžné společnosti.⁹

1.1. Past sociálního vyloučení

Sociálně vylučováni jsou ti občané, kteří mají ztížený přístup k institucím a službám, tedy k institucionální pomoci, jsou vyloučeni ze společenských sítí a nemají dostatek vertikálních kontaktů mimo sociálně vyloučenou lokalitu.¹⁰

„ Základní charakteristikou propadu na sociální dno je nahromadění důvodů, které vedou k životní krizi (ztráta zaměstnání, platební neschopnost, problémy s bydlením, problémy dětí ve škole, nemoc atd.). Sociálně vyloučení lidé obvykle nestojí před jedním problémem, ale před jejich komplexem, přičemž mnohý z nich by i jednotlivě ohrožoval normální fungování člověka ve společnosti. S postupným propadem na dno přestává být zřejmé, co je původním důvodem propadu a co jeho následkem. Proto někdy bývá soužití na první pohled problematické. Návyky získané adaptací na život v sociálním vyloučení

⁷ Srov. dostupné na http://zakon.vpraxi.cz/zakon_c_1082006_sb_o_sociálních_sluzbach.html citováno 5.3.2016

⁸ Srov. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/> citováno 25.12.2015

⁹ Srov. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/> citováno 26. 12. 2015

¹⁰ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 307

těmto lidem znemožňuje být úspěšní ve většinové společnosti, ztrácí (či ani nezískávají) hodnotové žebříčky středostavovského občana orientovaného na kariérní vzestup a úspěch. To je znovu a znovu uzavírá v pasti sociálního vyloučení. Z této pasti se lidé nejsou schopni dostat bez cizí pomoci.¹¹

„Lidé žijící na okraji společnosti se přizpůsobují podmínkám sociálního vyloučení a osvojují si specifické vzorce jednání, které jsou často v rozporu s hodnotami většinové společnosti. Specifickou roli v sociálním vyloučení hraje etnicita, zejména etnicita přisouzená. Podstatná část obyvatel České republiky se domnívá, že v případě sociálního vyloučení se jedná primárně o problém etnický a nikoliv sociální.“¹²

„Důvodem chudoby a sociálního vyloučení části romské populace není její sociální situace, ale etnický původ. Přitom v současné době je již zřejmé, že ne všichni Romové v České republice žijí v prostředí sociálního vyloučení a ne každý, kdo se v podmínkách sociálního vyloučení nalézá, je Rom. Podle výzkumu MPSV z roku 2006 žije ve vyloučených lokalitách cca 80 tis. obyvatel, a z toho téměř jednu čtvrtinu nelze považovat za Romy. V ČR přitom podle odborných odhadů žije okolo 170 tis. Romů.“¹³

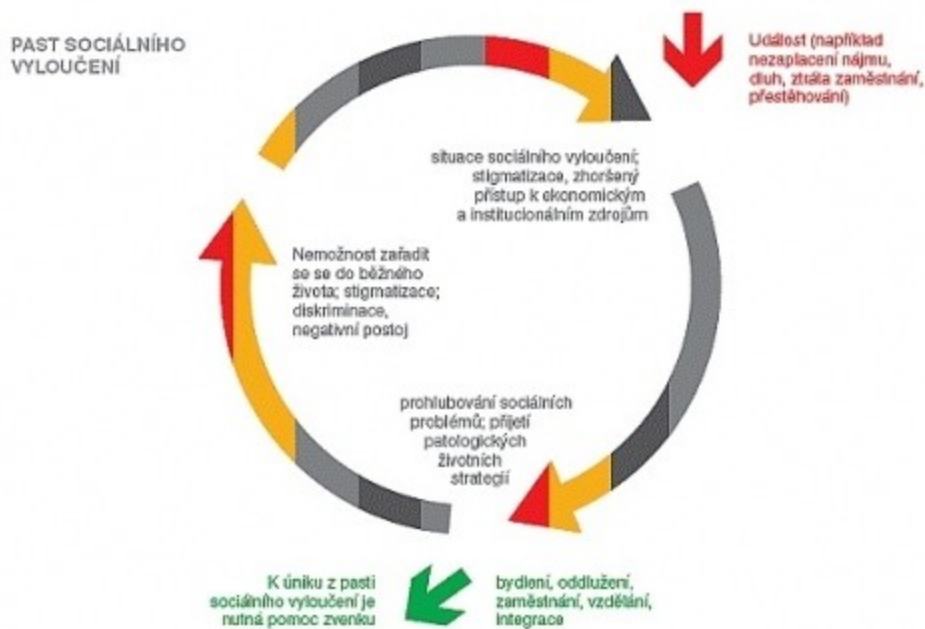
Etnická příslušnost (většinou romská) je totiž obvyklou příčinou negativního postoje většinové společnosti a částečné diskriminace, nejčastěji na trhu práce, ve vzdělávání a často i v bydlení. Romové jsou často stigmatizováni, tedy nálepkováni jako osoby nebo skupina osob tzv. „problémových“ nebo „nepřizpůsobivých“. Etnická, náboženská, národnostní, kulturní či jiná odlišnost by proto měla být při řešení zohledněna tehdy, je-li zdrojem diskriminace či stigmatizace.¹⁴

¹¹ Srov. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/prirucka-pro-socialni-integraci/details> citováno 31. 1. 2016

¹² Srov. Dostupné na [file:///C:/Users/Zuzana/Downloads/Prirucka%20pro%20socialni%20integraci_dotisk%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Zuzana/Downloads/Prirucka%20pro%20socialni%20integraci_dotisk%20(1).pdf) citováno 22.1.2016

¹³ Srov. Dostupné na [file:///C:/Users/Zuzana/Downloads/Prirucka%20pro%20socialni%20integraci_dotisk%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Zuzana/Downloads/Prirucka%20pro%20socialni%20integraci_dotisk%20(1).pdf) citováno 22.1.2016

¹⁴ Srov. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vyloucení> citováno 22. 1. 2016

1.2. Hledisko sociálního vyloučení

Fenomén sociálního vyloučení provází lidskou společnost v průběhu jejího vývoje.

„Jde o jev, který se vyskytoval a vyskytuje prakticky ve všech společnostech. Jeho reflexe se promítá do všech sociologických směrů a teorií. Dnes se o sociálním vyloučení hovoří v souvislosti s chudobou. Mezi rysy rostoucí chudoby v 80. letech 20. st. zejména patří:

- Přetrvávání chudoby v čase
- Prostorová koncentrace

¹⁵ Srov. Dostupné na <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/o-agenture/prirucka-pro-socialni-integraci/details> citováno 31. 1. 2016

- Rozpor s normami většinové společnosti
- Závislost na sociálním státu
- Rozpad tradičních sociálních institucí jako např. „rodina“¹⁶

Sociální vyloučení je skutečností, které se týká nejen ekonomické sféry lidského života. Výše uvedené pojetí sociálního vyloučení odráží přesun zájmu od rozdělení bohatství ve společnosti k problému následného oslabení pout, která společnost spojují.

Podstatou sociálního vyloučení je skutečnost, že sociálně vyloučení jednotlivci i celé skupiny se nestejněměrně podílejí na zdrojích společnosti, hmotných i nehmotných. To pak vede k jejich chudobě a sociálně-kulturní izolaci. Jde o proces vydělování jednotlivců i celých skupin ze společenství ostatních lidí. Tím jsou tito jednotlivci i skupiny zbavovány práv i povinností, souvisejících s příslušností k nějakému společenství. Pojem sociální vyloučení v sobě zahrnuje řadu rovin:

- Ekonomické vyloučení je příčinou chudoby, jde o nemožnost dosáhnout běžného standardu a životních šancí obvyklých ve společnosti, souvisí se znevýhodněním postavení na trhu práce a možné zaměstnatelnosti
- Společenské vyloučení brání dosažení určitých postavení a neumožňuje zapojovat se do společenských institucí.
- Politické vyloučení je upřením občanských, politických i základních lidských práv. Neumožňuje ovlivňovat dění ve společnosti ani vlastní osud.
- Kulturní vyloučení zamezuje sdílení kulturního kapitálu společnosti i jejich hodnot. Omezuje vzdělanost i sdílení kulturních hodnot.
- Vyloučení z bezpečí znamená vyšší riziko životních nehod, vyšší zdravotní riziko a v poslední době také rizika spojená se zhoršujícím se životním prostředím.
- Vyloučení z mobility jak v prostoru (nemožnost odstěhovat se) a nemožnost zlepšit své postavení ve společnosti.“

Z uvedených skutečností je zřejmé, že sociální vyloučení je problém komplexní, má řadu podob a důvody jeho vzniku jsou variabilní / různé. Uvedené podoby sociálního

¹⁶ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 309

vyloučení nejsou izolované – naopak působí společně a zároveň.

1.3. Sociální mobilita

Sociální mobilita je potřebná pro každého člověka. Ve své podstatě jde o možnost jak se jedinec, nebo skupina pohybuje v systému sociální struktury. Příčinou tohoto pohybu může být např. historický vývoj celé společnosti nebo individuální schopnosti a vlastnosti jednotlivců. Rozlišujeme mezi vertikální a horizontální mobilitou.¹⁷

- **Vertikální mobilita** jde o pohyb po socioekonomickém žebříčku nahoru či dolů. Podle tohoto pohybu rozlišujeme mobilitu vzestupnou, sestupnou. Vzestupná mobilita je spojena se zvyšováním příjmů, vlastnictví, společenské prestiže. Typickým znakem je budování profesního růstu. Sestupná je patrná při ztrátě zaměstnání
- **Horizontální mobilita** se dá vyložit jako neměnný pohyb, též laterální mobilita, úroveň sociálního postavení se nemění. (př. stěhování, migrace)¹⁸

1.4. Rizika spojená se sociálním vyloučením

Rizika spojená se sociálním vyloučením je celá řada, nikdy však nestojí jako samostatné problémy. Rizika se kumulují a člověk se tak dostává do obtížných životních situací. Mezi nejčastější patří věk, pohlaví, nízká kvalifikace vede ke vzniku nárůstu chudoby, vzniku sociální exkluze, nárůstu nerovností na trzích práce (regionálních a lokálních) a vzniku různých sociálně patologických forem chování.¹⁹

¹⁷ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 307-308

¹⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 308

¹⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 308

Vlivy ekonomické a sociální exkluze včetně absence tradičních sociálních sítí přispívají ke snaze o koncentraci cizinců do vybraných prostor, zpravidla okrajových částí sídelních celků, čímž ale dochází k upevnění vlastních marginálních pozic a umocnění sociální exkluze. Nezaměstnanost, sociální exkluze a chudoba jsou jednou z nejčastějších příčin vzniku celé řady sociálně patologických forem chování. Mezi zásadní kriminogenní faktory jsou uváděny: vysoká nezaměstnanost vysoká míra recidivy kriminality velký počet osob ohrožených sociálním vyloučením struktura ekonomiky nepříznivá struktura obyvatelstva pokud se týká věku a vzdělanostní úrovně. Nezaměstnanost a opakovaná nezaměstnanost jako určité vyloučení určitých skupin osob z trhu práce přináší nejen finanční ztráty z pohledu jednotlivce a ekonomiky způsobené ztrátou produkce, mění se i žebříčky hodnot, způsoby trávení volného času a snižování sebedůvěry, nezaměstnanost působí na změny kvalifikace a statusu podílí se na vzniku finančních a emocionálního napětí v mezilidských vztazích, ventiluje se často do různých forem násilí a domácího násilí.²⁰

Narůstá kriminalita a průběžná informovanost obyvatel o formách a způsobech páchaní trestné činnosti vyvolává vznik obav, že se sami stanou obětí trestné činnosti ať již proti sobě samým nebo proti majetku. Vzniká pocit ohrožení, vyvolávání strachu, izolovanosti a snižování důvěry v systém justice, v některých případech doprovázený snahou o vlastní zajištění bezpečí a ochrany. Vzdělanostní úroveň ve smyslu nízkého právního vědomí nejčtenější skupina, cca 40 %, absolventi učilišť a středních odborných škol bez maturity dále následuje skupina se středoškolským vzděláním s maturitou nejméně je zastoupena skupina vysokoškolským vzděláním.²¹

Obtížné životní situace, těžké životní podmínky a neschopnost jejich řešení jsou častou příčinou vzniku tzv. potenciálního bezdomovectví osob žijících v domech určených k demolici, provizorních bytech nebo holobytech, kteří se dostávají do nouze hmotné, sociální, morální, končící společenským vyloučením, alkoholismus aj.²²

²⁰ Srov. Winkler Jiří, Šimíková Ivana, *Hodnocení vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách*, VÚPSV Praha, s. 13

²¹ Srov. *Tamtéž*, s. 308

²² Srov. Prof. PhDr. Hana Vykopalová, Dostupné na <http://slideplayer.cz/slide/2762374/> citováno 23. 2.

1.5. Strategie podle MPSV

Česká republika se zavázala bojovat proti sociálnímu vyloučení účinnými prostředky, které jsou specifikované ve „Strategii Evropy do roku 2020“. Cíl České republiky do roku 2020: „Udržení hranice počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech bez zaměstnané osoby do roku 2020 na úrovni roku 2008.“ Česká republika současně vyvine úsilí vedoucí ke snížení počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech bez zaměstnané osoby o 30000 osob.²³

„Strategie Evropa 2020“

Strategie pro udržitelný růst podporující začleňování (Strategie Evropa 2020) představuje hlavní hospodářskou reformní agendu Evropské unie s výhledem do roku 2020, která byla schválena v roce 2010. V oblasti boje s chudobou a sociálním vyloučením je její vlajkovou iniciativou Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení (European platform against poverty and social exclusion – EPAP), která je zaměřena na podporu hospodářské, sociální a územní soudržnosti.

Za účelem naplnění cílů Strategie Evropa 2020 vypracovávají jednotlivé členské země svůj národní program reform. Národní program reform České republiky 2011 nese název Investice pro evropskou konkurenci schopnost: Příspěvek České republiky ke Strategii Evropa 2020 a byl schválen usnesením vlády ze dne 27. dubna 2011 č. 314. Ve své kapitole III. Fungující trh práce a sociální systém jako předpoklad konkurenceschopné ekonomiky vytyčuje Národní program reform ČR (stejně jako EPAP) oblasti, v nichž lze prostřednictvím konkrétních kroků a opatření dosáhnout pozitivních efektů na různé projevy chudoby či sociálního vyloučení.²⁴

²³ Srov. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/9078> citováno 25. 12. 2015

²⁴ Srov. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/cs/9078> citováno 25. 12. 2015

1.6. Sociální začleňování

Slovník sociální práce definuje sociální začlenění, nebo také sociální soudržnost: „*jako pevné spojení jednotlivců a vrstev společnosti.*“ Jeden z ideálů sociální politiky, jde o protiklad k sociálnímu vyloučení. Pojem se objevuje častěji i v dokumentech Evropské Unie, kde je takto označována snaha o vyrovnání rozdílů v bohatství mezi jednotlivými regiony EU. Dosažením za podpory práce, vytvářením pracovních příležitostí, zlepšováním dostupností zaměstnání a podporou vzdělávání.²⁵

„Ministerstvo práce a sociálních věcí je ústředním orgánem státní správy, do jehož působnosti spadá mimo jiné i péče o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc. Součástí této péče je i realizace opatření v oblasti sociálního začleňování.“

Účelem a předmětem sociálního začleňování je boj s chudobou a zabraňování sociálnímu vyloučení, které má velmi komplexní podobu a projevuje se problémy v mnoha dimenzích, jejichž řešení vyžaduje integrovaný přístup.

V právním řádu České republiky (zákon č.108/2006Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) je sociální začleňování definováno jako proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené, dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.²⁶

K obecným cílům sociálního začleňování tak patří:

- zajištění účasti v zaměstnání a rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám
- prevence rizika sociálního vyloučení

²⁵ Srov. Matoušek O., *Slovník sociální práce*, s. 215

²⁶ Srov. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf citováno dne 5. 3. 2016

- pomoc nejvíce zranitelným
- mobilizace všech relevantních aktérů ²⁷

²⁷ Srov. Dostupné na http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf citováno 28. 11. 2015

2. Chudoba

Chudoba je skutečností, která výrazně podmiňuje vznik sociálního vyloučení. Pokud jedinec nebo komunita žije ve stavu chudoby, je obtížné se z této situace vymanit – vyžaduje to značné úsilí a jedná se o dlouhodobou záležitost. Život v podmínkách sociálního vyloučení je zároveň životem v chudobě. Proto tento fenomén uvádím ve své práci.

Chudoba je jako jev zkoumána od 19. století jak statistikou, ekonomii tak i sociologií. Je třeba však tento pojem relativně, z důvodu závislosti na čase, místě, ekonomických, sociálních a kulturních faktorech. Sama o sobě nemusí zakládat sociální problém. Problémem je tehdy, je-li daný okruh okolností vnímán jako problematický a považuje-li dostatečný počet skupin ve společnosti situaci za naléhavou vyžadující řešení.²⁸

V dnešní době se díky medializaci pojem chudoba spojuje zejména s životními poměry lidí. Je hodnocena jako stav, kdy lidé nejsou schopni uspokojovat základní životní potřeby v míře, kterou společnost v dané době uznává za minimální a za nezbytnou. Chudoba se vyznačuje hmotnou nouzí, nedostatkem potravin, nezávadné pitné vody, osázení, špatné situace s bydlením, nedostatečným či žádným přístupem k základní zdravotní péči, atp.

Důsledkem chudoby bývá chronický hlad, podvýživa, nedostatečná imunita, náchylnost k nemocem, vysoká dětská úmrtnost, nebo nízká střední délka života. Jde o stav, kdy jsou životní podmínky člověka v rozporu se základními lidskými právy. Z hlediska sociální politiky představuje chudoba jeden z nejobtížněji řešitelných problémů.²⁹ Autorka se domnívá, že chudobu lze považovat za tak významný faktor, který spolu souvisí s dalšími činiteli, či přímo podmiňuje sociální vyloučení.

²⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 37

²⁹ Srov. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Chudoba> citováno 22. 12. 2015

2.1. Příčiny chudoby

„Chudoba vzniká v důsledku celkového uspořádání společnosti, protože jedinec některé příčiny ovlivnit nemůže, např. politické a ekonomické podmínky, některé příčiny jsou i důsledkem osobního zavinění, nedostatečné pracovitosti, nevhodného chování aj. Vznik chudoby je zapříčiněn ze tří hlavních skupin, jde o nízké výdělky plynoucí ze zaměstnání, jsou obvykle práce osob s žádnou anebo nízkou kvalifikací, nedostatek zaměstnání, tj. nezaměstnanosti, rozdíly ve vlastněném bohatství- determinují rozdíly v důchodech. Bohatým vynáší jejich majetek jejich vlastnické důchody. Všeobecně se uznává, že rozdíly ve vlastněném bohatství jsou ve srovnání s rozdíly ve výdělcích, zaměstnanosti a osobních dispozicích mnohonásobně vyšší. Zdroje chudých lze vyjádřit jako rozdíly

- v osobních vlastnostech, schopnostech, nadání
- v chování a uplatňovaných životních strategiích
- ve vzdělání, kulturním kapitálu³⁰

2.2. Objektivní chudoba

Objektivní koncept chudoby představuje standardní způsob hodnocení, vycházející z analýz sociálně ekonomických informací o souborech domácností. Chudoba je v tomto případě definována určitou autoritou, nejčastěji státem a respektuje i makroekonomické souvislosti. Chudoba je v tomto případě konstruktem, kde se promítají politické a normativní souvislosti. Chudoba je životem v degradaci.³¹

³⁰ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 2*, s. 40

³¹ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 2*, s. 36

2.3. Subjektivní chudoba

Jde o samohodnocení člověka, zda se cítí být chudý či nikoli. Jedinec si sám seřadí žebříček svých potřeb a postup jejich uspokojování. Subjektivní pocit chudoby závisí na porovnání toho, co subjekt, nebo domácnost má, eventuálně co chce či chce dosáhnout, jaké má aspirace co si myslí, že si zaslouží, co je spravedlivé aby měl, co si skutečně myslí, že potřebuje, co je norma, standard, co mají druzí ve srovnání s okolím.³² Metoda měření subjektivního přístupu k chudobě byla vyvinuta v Holandsko-vlámské ekonomii.³³

2.4. Absolutní chudoba

Slovník sociální práce vysvětluje absolutní chudobu jako: „ *stav nouze, kdy příjem posuzované osoby, příp. Příjem s ní posuzovaných osob, nedosahuje částek životního minima. Zároveň si tento člověk nemůže příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu, nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací, nebo využitím majetku. Absolutní chudoba je stav, kdy jedinec, nebo rodina není schopen sám sebe uživit, takže nemůže bez pomoci přežít, měří se stavem výživy*³⁴“. Podle slovníku cizích slov se pro pojem *absolutní chudoba* používá výkladu jako *nemožnost přiměřeně uspokojit ani zcela základní lidské potřeby (např. stravování, ošacení, ubytování, péče o zdraví*³⁵

Měřítka pro zjištění se používá životní minimum. Takové měřítko zavedl poprvé ve V. Británii Ch. Booth koncem 19. st.,³⁶ kdy předpokládal, že uspokojení základních potřeb k zajištění uspokojivých fyzických podmínek (tj. dostatek jídla a vhodné přístřeší) jsou

³² Srov. *Tamtéž*, s. 36

³³ Srov. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Chudoba> citováno 22. 12. 2015

³⁴ Srov. Matoušek O., *Slovník sociální práce*, Portál, 2003, s. 75

³⁵ Srov. Dostupné na <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/absolutni-chudoba> citováno 22. 12. 2015

³⁶ Srov. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Chudoba> citováno 23.12.2015

shodné pro lidi podobného věku a tělesných dispozic, ať žijí v jakékoli zemi. Tato představa se uplatňuje při analýzách chudoby dodnes.³⁷

2.5. Relativní chudoba

Je založena na rozložení příjmů v domácnosti, její pohyblivost je způsobena vývojem celkové příjmové úrovně. Obvykle je určena vzdáleností od jistého zpravidla průměrného životního standardu ve společnosti. Relativní chudoba je situací jednotlivců a rodin, jejichž prostředky jsou tak malé, že je vylučují z minimálně ještě přijatelného způsobu života ve společnosti, v níž žijí. Zatímco absolutní chudoba se objevuje spíše v rozvojových zemích, v Evropě se objevuje především relativní chudoba. Chudoba je výsledkem materiálního vývoje společnosti a je relativní. Proto se chudý Evropan může jevit chudému Afričanovi jako boháč.³⁸

Jde o stav, kdy jedinec nebo rodina uspokojují své sociální potřeby na výrazně nižší úrovni než je průměrná úroveň v dané společnosti a cítí se z ní být vyloučení. Určuje se podle přiměřenosti uspokojování potřeb ve vztahu k nějakému standardu charakterizovanému pro většinovou populaci.³⁹

2.6. Struktura společnosti a sociální nerovnost

Lidé žijící v chudobě, či se nacházejí ve stavu, kdy uspokojují své životní potřeby na výrazně nižší úrovni než je běžná norma v dané společnosti, se jednak do společenství

³⁷ Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s. 311

³⁸ Srov. Kolibová H., *Sociální politika*, s. 36

³⁹ Srov. *Tamtéž*, s. 312

jako takového narodí, či etnicky přísluší k určité sociální skupině. Určité prostředí přináší také různorodé podmínky.

Slovník sociální práce sociální nerovnost definuje jako: „ *Diferenciaci společnosti do vrstev a skupin, které se liší svým podílem na statcích a službách, přístupem k moci a výší své prestiže. Tato situace je nedostatkostí statků a služeb. Nastolení rovnosti by předpokládalo tuto nedostatkost odstranit, což je v plné míře nemožné* “. ⁴⁰Sociální struktura vyjadřuje souhrn všech sociálních skupin a vrstev, jejich vzájemných vazeb – provázanost s politickou, demografickou, ekonomickou, vzdělanostní strukturou. Sociální stratifikace jako znak každé společnosti je důsledek stratifikace společnosti, jsou sociální nerovnosti – kasty, stavy, třídy, vrstvy. Teorie sociální stratifikace už od dob W. L. Warnera vychází z individuálního statusu a sugeruje, že společenské rozvrstvení má společenský charakter. Teorie tříd od doby K. Marxe sice evokuje nespojitost a diskontinuitu, přiřazuje ji však duální podobu. A konečně teorie uzavírání vycházející z Maxe Webera klade důraz na skupinový charakter statusu, což umožňuje zohlednit nespojitost. ⁴¹ Sociální stratifikace společnosti vyjadřuje nerovné rozdělení práv a privilegií, povinností a odpovědnosti, prestiže, odměn a majetku, moci a vlivu v rámci postavení jednotlivých členů společnosti.

⁴⁰ Srov. Matoušek Oldřich, *Slovník sociální práce*, s. 209

⁴¹ Srov. Keller Jan, *Tři sociální světy*, s. 191

3. Funkce psychiky v životě člověka

Psychické zvládnání situací vlastního života je důležité pro osobní pohodu a pro kvalitu života. Autorka uvádí výběrově jen některé aspekty lidské psychiky – význam vztahu a jistoty ve vztahu, hierarchii potřeb podle A. Maslowa, která umožňuje porozumět naplňování lidských potřeb od základních fyziologických, jejichž naplnění umožňuje přežití až po potřebu bezpečí, vztahů a dalších. Autorka zmiňuje i vývojové období adolescence, které je z psychologického hlediska velmi důležitou etapou, autorka uvádí vliv sociálního vyloučení na psychiku člověka a problematiku a v souvislosti s naplňováním psychických potřeb zmiňuje i problematiku Romů. Uvedená témata autorka považuje za důležitá v souvislosti s problematikou sociálního vyloučení. Lidé žijící v podmínkách sociálně vyloučeného prostředí, nemají naplněny některé z psychických potřeb (bezpečí, pocit jistoty, důvěry, seberealizace a dalších).⁴² Život v sociálně vyloučeném prostředí působí na člověka a jeho psychiku. Jde v zásadě o přivyknutí si na podmínky prostředí, které jsou nutné pro přežití.⁴³

„Jedním z hlavních činitelů socializace tvoří jednotlivci, skupiny, nebo organizace, které ovlivňují chování jedince a utváření smyslu pro to, co považuje za bytostně vlastní. Nejdůležitější etapy socializace probíhají v malých skupinách, v nichž se lidé setkávají „ face to face“. Tato malá lidská společenství jedinci zprostředkovávají univerzální vzorce, pravidla, zvyky jak v myšlení a v představách, tak v jednání.“⁴⁴

⁴² Srov. Dostupné na <http://www.bing.com/search?q=maj%C3%AD%20lid%C3%A9%20v%20soci%C3%A1ln%C4%9B%20vylou%C4%8Den%C3%BDch%20lokalit%C3%A1ch%20napln%C4%9Bny%20psychick%C3%A9%20pot%C5%99eby&qs=n&form=QBRE&pq=maj%C3%AD%20lid%C3%A9%20v%20soci%C3%A1ln%C4%9B%20vylou%C4%8Den%C3%BDch%20lokalit%C3%A1ch%20napln%C4%9Bny%20psychick%C3%A9%20pot%C5%99eby&sc=0-0&sp=-I&sk=&cvid=EA78618C9E654FFAABE370751F28BBF2> citováno 2.4.2016

⁴³ Srov. Samková Klára, *Romská otázka*, s. 63

⁴⁴ Srov. Jedlička Richard a kol., *Poruchy socializace u dětí a dospívajících*, s. 34

Socializace probíhá primárně v rodině. Rodina je považována za tradiční společenství osob, které lze najít v nějaké podobě v každé známé kultuře. Obecně primární funkce rodiny spočívá v tom, že od narození ovlivňuje vývoj jedince, vytváří citové vazby, které mají dlouhodobý vliv a zapisují se trvale do duševního života dítěte. Jedinec si odnáší s sebou do života základní pojetí citů a modely chování jako své vlastní dispozice či sklony. Zprostředkující funkce rodiny spočívá také v tom, že si v jejím vztahovém rámci jedinec osvojuje základní životní stupnici hodnot, jejichž prostřednictvím se připravuje na společenský život. Socializační funkce rodiny jsou velice široké. Rodina jednak zajišťuje uspokojování biologických potřeb dítěte, zajišťuje podmínky pro zrání a růst, jednak jej také připravuje na přijetí rolí a vzorů jednání. Z tohoto základu se rozvíjí vědomě řízená výchova- utváření návyků, sebekontrola, učení, přijetí disciplinovaných forem jednání, očekávání odměn či trestů. Právě v rodinném prostředí se kladou základy budoucího jednání mimo rodinu. V mnoha etnických skupinách je rozlehlá domácnost stále trvajícím normou.⁴⁵

Pod pojmem psychika se označuje vše, co tvoří fenomenálně specifické jevy, procesy prožívání a chování, které mají formu procesů a vnitřních dispozic, jejichž systém označujeme jako osobnost a které spoluurčují průběh psychických procesů. Psychiku vlastní nejen lidé, ale i zvířata. U lidí je propojena s činností organismu a se životem společnosti, v níž žijí. Obecně lze psychiku chápat jako fenomenálně specifický projev život, který je jeho složkou.⁴⁶ Jednota psychiky a života ve smyslu biologickém a společenském, s ohledem na fyziologické projevy života, složí k reprodukci jedince a druhu a jsou úzce spojené s psychikou, výrazně např. při prožívání emocí. Psychika má svou životní funkci, ve smyslu relace k životu k jeho udržování jak jedince, tak druhu, stejně jako mají, fyziologické jevy př. trávení a vyměšování. Jednou z funkcí psychiky je regulace vztahů individua k jeho životnímu prostředí. Život ve vnějším prostředí vyžaduje nejen výměnu látek a energie, ale také pohyby nejen ve smyslu lokomoce, tzn. přemísťování se pomocí hybného ústrojí, ale i aktivní zásahy do prostředí a takové základní aktivity potřebné pro přežití, útěk a útok. Předpokladem takových aktivit, se

⁴⁵ Srov. *Tamtéž*, s. 35

⁴⁶ Srov. Nakonečný Milan, *Obecná psychologie*, s. 85

souhrnně označují jako chování, je i orientace v životním prostředí, která zajišťuje časoprostorovou účelnost chování, poznávání vlastností objektů a vztahů mezi nimi. Adaptací se dá označit schopnost přizpůsobení se daným životním podmínkám i aktuální situaci, což neznamená jen pasivní reakci, ale i aktivní zásah do prostředí či situace.⁴⁷

3.1. Důležitost navázání vztahu

Pro každé dítě je důležité navázání vztahu k matce, či jiné pečující osobě. Jedním z důvodů je vytvoření tzv. základní důvěry a jistoty. Pokud není tento vývojový úkol splněn, prožívá jedinec svůj život v nejistotě, beznaději, úzkosti. Vývojové úkoly popsal E. Erikson a rozdělil je do osmi stádií. Osobnost jedince lze chápat jako proces vývoje, který probíhá od narození až do stáří. Epigenetický vývoj tedy znamená, že jeden prvek vzniká na podkladě jiného v čase a v prostoru.⁴⁸

U dítěte, které je vychováváno v běžném rodinném prostředí, zrají sady behaviorálních systémů zprostředkovávající citovou vazbu, tyto systémy zrají a vyvíjejí se určitým poměrně stabilním způsobem.⁴⁹

Dítě je po narození vybaveno řadou behaviorálních systémů, které jsou připraveny k aktivaci, ale každý systém je již nastaven tak, že ho aktivují podněty spadající do jedné nebo několika širokých kategorií, že ho ukončují podněty z jiných širokých kategorií a že ho zesilují nebo zeslabují podněty ještě jiných typů. Mezi těmito systémy jsou již některé, které představují stavební kameny pro pozdější vývoj citové vazby. K takovým patří např. primitivní systémy zprostředkující neonatální pláč, sání, přidržování se a orientaci. Jen o několik týdnů později k nim přibude úsměv a žvatlání a ještě o pár měsíců později plazení a chůze.⁵⁰

⁴⁷ Srov. *Tamtéž*, s. 86

⁴⁸ Srov. Drapela V. J., *Přehled teorií osobnosti*, s. 68

⁴⁹ Srov. Bowlby J., *Vazba, Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*, kap. 14 s. 232

⁵⁰ Srov. *Tamtéž*, s. 232

Pro vývoj jedince je potřebné navázání trvalého vztahu, který bude poskytovat jistotu, s matkou, či jinou pečující osobou. Chybí-li zakotvení, jedinec je vystaven nejruznějším selháním, snadněji podléhá různým závislostem, např. na psychotropních látkách, nebo asociálních skupinách a mnohem častěji se stává klientem tzv. „totálních institucí“.⁵¹

Teorie vazebného chování spočívá v názoru, že pro duševní zdraví je nezbytné, aby kojeneček a později malé dítě prožívalo vřelý, intimní a nepřerušovaný vztah s matkou, nebo s její trvalou náhradou. V něm mají oba nacházet uspokojení a radost. Pokud se dítěti nedostává mateřské lásky dá se přirovnat, tato potřeba k hladu dítěte po lásce a přítomnosti matky, jako hladu po potravě, tudíž tato nenaplněná potřeba znamená neuspokojení a vyvolává silný pocit ztráty a zlosti.⁵² U dětí a mládeže vyrůstající v prostředí sociálního vyloučení je možné vysledovat naučenou tendenci řešit stresové situace agresí.⁵³

3.2. Základní potřeby

Každý člověk má základní potřeby, ty motivují jeho chování, to platí pro všechny bez rozdílu věku, pohlaví, rasy atd.

Deficit základní psychických potřeb je spouštěč k úzkostem z osamění. Základní psychické potřeby zahrnují pocit bezpečí, náležením někam, identifikace, láska, úcta, prestiž.⁵⁴

„Romům pocit bezpečí schází. Fakticky si každá generace odžila svůj pocit nebezpečí, které pro ni mělo více či méně fatální následky. Jediné místo kam Romové skutečně patří, je romská komunita. Je pozoruhodné, jak jsou děti i dospělí bezpodmínečně přijímáni. Jediný důvod odepření bezpodmínečného přijetí je porušení tradičních romských hodnot, avšak toto odepření může být dočasné, podmíněné. Láska je individuální potřeba spjatá

⁵¹ Srov. Jankovský J., *Etika pro pomáhající profese*, s. 62

⁵² Srov. Bowlby J., *Vazba, Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*, s. 9-11

⁵³ Srov. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Etopedie> citováno 19.4.2016

⁵⁴ Srov. Samková Klára, *Romská otázka*, s. 62-63

s evolučním zakotveným pudem, který má zajistit rozmnožení daného rodu. Mimořádná soudržnost vztahů mezi romskými partnery je dána ekonomickou a sociální nutností.⁵⁵

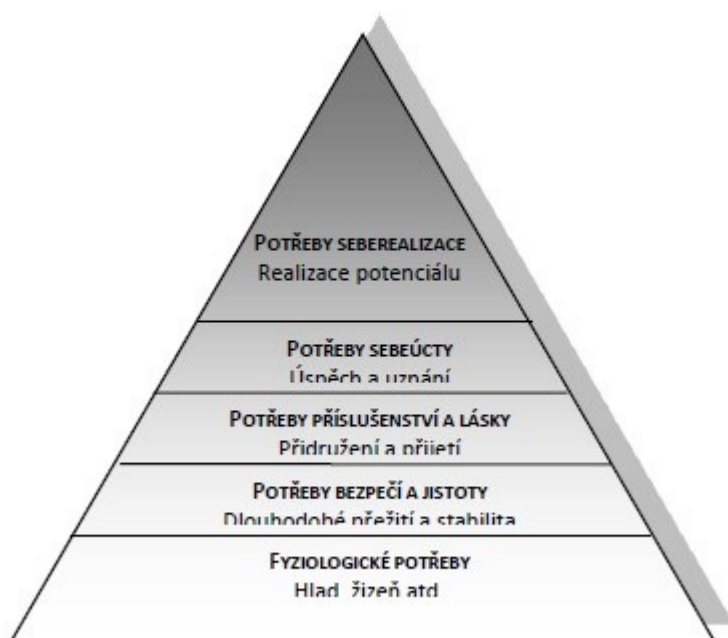
System potřeb, tak jak je popsán podle Maslowovy teorie je organizován jako systém hierarchický. Všechny potřeby jsou potřebami základními. Uplatňuje se zde princip funkční autonomie. Hierarchické uspořádání znamená, že nižší v potřeby musí být dostatečně měrou uspokojeny, dříve, než se uplatní potřeby vyšší. Tato hierarchie je známá z Eriksonovy teorie, jde o proces epigenetický, v němž každý prvek se buduje v dimenzích času a prostoru na jiném. Podle Maslowovy teorie se epigenetický prvek uplatňuje, tak že pokud nejsou potřeby určitého stupně v hierarchii v dostatečné míře uspokojeny, další vzestupný krok nenastane. To však neznamená, že potřeby jedince musí být na každé úrovni hierarchie zcela naplněny.⁵⁶

3.2.1 Struktura lidských potřeb

⁵⁵ Srov. Samková Klára, *Romská otázka*, s. 63

⁵⁶ Srov. Drapela V. J., *Přehled teorií osobnosti*, s. 138-139

Pro lepší porozumění autorka přikládá pyramidu potřeb, tak jak ji sestavil A. Maslow.⁵⁷

Maslow jedince pokládá za integrovaný celek, nebrání se uznání existence specifických lidských potřeb, které motivují jeho chování. Strukturu všech motivačních sil chápe na kontinuu, která sahá od úrovně potřeb až po B-úroveň (B znamená „bytí“ ve svém nejhlubším významu, tj. vlastní existenci sjednocenou s veškerou vesmírnou skutečností). Na úrovni potřeb je jedinec motivován ke snaze o redukci tenze. Nižší potřeby (potřeby fyziologické a potřeba bezpečí) zajišťují fyziologické přežití jedince, vyšší potřeby (lásky a úcty) zajišťují duševní pohodu a rozvoj osobnosti. Potřeba sebeaktualizace představuje přechod od úrovně vyšších potřeb k B- úrovni.

Na B - úrovni Maslow umístil metahodnoty, neboli metapotřeby, které jsou spjaty s nejvyššími vrcholy lidského potenciálu. Sebeaktualizace je nikdy nekončícím procesem, který postupuje dynamickým sledem stupňů vzhůru po kontinuu. Čím výše jedinec dospěje, tím hlubšího štěstí, pokoje a bohatství „ve vnitřním životě“ může dosáhnout.⁵⁸

⁵⁷Srov. Dostupné na <https://wikisofia.cz/images/d/df/Maslow-pyramida.jpg> citováno 2. 3. 2016

⁵⁸Srov. *Tamtéž*, s. 140

A. Maslow stanovil hierarchii potřeb v rozložení, kdy na základně jsou potřeby fyziologické, následují potřeby bezpečí a jistoty nutné k dlouhodobému přežití, následuje potřeba příslušenství a lásky, každý člověk potřebuje náležet ke skupině, tato potřeba je determinována historicky, lásku je člověk schopný dávat, ale i potřebuje ji i přijímat, potřeba sebeúcta, a seberealizace jsou důležité pro praktické fungování.

Uspokojení nižších potřeb otevírá zaměřenost na potřeby vyššího stupně. Jakmile je jednou dosaženo úroveň vyšších potřeb, mohou se tyto potřeby stát autonomními (nezávislými na stupni uspokojování potřeb nižších). Např. někteří kreativní lidé usilují o rozvoj a vyjádření svého talentu navzdory útrapám a sociálnímu posměchu. Čím nižší místo daná potřeba zaujímá, tím větší je její síla se prosazovat. Pokud je nižší potřeba frustrovaná, jedinec se motivačně vrací na neuspokojenou úroveň a zůstává na ní, dokud není stupeň jejího uspokojení přijatelný.⁵⁹

3.3. Vývojové úkoly adolescence

V praktické části se autorka zaměřuje na skupinu mládeže ve věku 13 až 15 let. V části teoretické je proto důležité stručně charakterizovat období adolescence, vývojové úkoly, a charakteristické znaky specifické pro toto období.

Období adolescence je charakterizováno, jako proces kdy se z dítěte stává dospělý člověk. Věkové vymezení tohoto období je 12/13 až 19let. Toto období začíná nástupem puberty, které souvisí s velmi specifickými změnami v oblasti tělesné, které spouští zvýšená produkce pohlavních hormonů. Kromě prudkých a patrných fyzických změn, dále pokračuje emoční, kognitivní a sociální vývoj. Na adolescenta je kladeno více sociálních požadavků a připravuje ho tak na samostatný život a sociálně zodpovědné chování. V souvislosti s nároky prostředí dochází k vyšší míře stresu, projevuje se úzkostí a odmítáním dospělosti. Období dospívání nabývají na významu vrstevnické vztahy,

⁵⁹ Srov. Dostupné na https://wikisofia.cz/index.php/Abraham_H._Maslow citováno 17. 2. 2016

zvyšuje se formující vliv na osobnost a chování, rozvíjí se schopnost kooperace. Změny probíhají vždy kontinuálně a vždy v souvislosti s mnohofaktorovými vlivy prostředí, jejich výsledná součinnost určuje, zda budou pozitivní nebo negativní.⁶⁰

Za naivní a nezralé je považováno chování provokativní, slouží však k testování reality dospělých a získávání sociálních zkušeností. K vybrušování sociálních dovedností dochází v bezpečném prostředí, v okruhu blízkých osob, ve vrstevnickém kolektivu k osobám mladším, slabším, pokud cítí adolescent podporu vrstevnické skupiny. Podle Freuda je dospívání období neklidné, bouřlivé. Dospívání dítěte jako období problémové a dobu napjatých sociálních vztahů vnímají spíše rodiče, než sami děti. Jako negativní na vývoj adolescenta působí nedostatek zájmu rodičů a styk s vrstevníky s narušeným chováním.

Mezi primární vývojový úkol puberty je vytvoření identity, které umožňuje odpoutání od rodičů a dosažení autonomie do takové míry, která umožňuje samostatné fungování ve světě. Vztah mezi dítětem a rodičem se musí proměnit. Emoční závislost se přeměňuje v reciproční vztah vzájemné podpory, respektu a spolupráce. O nové kompetence musí adolescent vyjednávat s rodiči, což přináší častější konflikty a porušování stanovených pravidel. I přes tuto perspektivu adolescenti rodiče velmi potřebují. Jde o podporu v souvislosti s pozorností, vysvětlováním hranic, výchovnou pomoc a povzbuzení ke školním úspěchům. Důležité je trávení společného volného času. Jako jednoduché měřítko se ukazuje společné stolování. V rodinách kde se společně stoluje, děti méně kouří, méně zneužívají alkohol a jiné návykové látky, méně rodičům lžou, později zahajují sexuální život. Jako negativní působí na vývoj předčasné odpoutání od rodičů a zcela samostatné fungování.⁶¹

Vrstevnické vztahy se utvářejí od raného dětství, ale zásadní význam nabývají v období puberty a adolescence. V těchto životních etapách se u mladých lidí výrazně projevuje snaha dosáhnout v primární skupině vyšší míry samostatnosti. Dospívající se proto

⁶⁰ Srov. Thorová Kateřina, *Vývojová psychologie: od početí po smrt*, s. 415

⁶¹ Srov. *Tamtéž*, s. 416- 417

odklání od rodiny a dochází k příklonům k vrstevníkům, kamarádům a přátelům. Adolescentní vrstevníky často spojuje tzv. „druhé období vzdoru“, kdy testují, kolik jsou rodiče a vychovatelé schopni unést a tolerovat, nedokáží s nimi zcela vycházet ani se jim svěřovat. Rádi by se emancipovali od rodiny, ale současně jsou nuceni přijímat její podporu.⁶²

Vrstevnické vztahy v adolescenci vytvářejí zvláštní „subkulturu“, která je zpravidla zcela specifickým útvarem uzavřeným před světem dospělých.

3.4. Vliv sociálně vyloučeného prostředí na psychiku člověka

„Život v sociálně vyloučené lokalitě přináší pro obyvatele značnou zátěž. Jsou zde extrémně vyjádřeny sociální rozdíly a nerovnosti ve společnosti. Často se objevuje prostorová segregace, fyzická a sociální izolace, bez životních šancí, bez jistoty a ochrany jak proti bezpráví ze strany majoritní společnosti, tak i ze strany jejich spoluobytel. V důsledku úpadku společenské a občanské aktivity, dochází i k omezení, nebo významné redukci sociálních sítí. Z vyloučených lokalit mizí sociální struktury, resp. instituce charakteristické pro organizovanou industriální společnost, jako jsou trh práce, církev, instituce sociálního státu, odbory, ale též konvenční rodina.“⁶³

Krize lokalit se prohlubuje tím, že je opouští střední třída. Ti kdo zůstávají, se pohybují v prostoru bez legálně placeného zaměstnání, tím se zvyšuje závislost na sociálních dávkách, zůstávají tak v prostředí rostoucího násilí, zhoršených životních podmínek. Sociální vyloučení má tendenci vytvářet pro jedince i kolektivy uzavřený kruh kultury chudoby.⁶⁴ U obyvatele sociálně vyloučeného prostředí dochází k adaptaci na podmínky prostředí, ve kterém žijí, jde o obranné mechanismy, bez kterých by ve svém prostředí nemohli přežít, tato adaptace je současně i maladaptací na podmínky života širší

⁶² Srov. Jedlička Richard, *Poruchy socializace u dětí a dospělých*, s. 40

⁶³ Srov. Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 403-404

⁶⁴ Srov. Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 403

společnosti, který znesnadňuje kontakt s majoritní společností.⁶⁵ Jde i o omezené možnosti rozpoznání a využití těch životních šancí, které by vedly k úniku z prostředí. Jde o svébytný sociální svět založený na vlastních hodnotách, normách, institucích. Jako je např. místo bank lichva, místo trhu černá ekonomika, místo policie a soudů nadvláda gangů apod. Sociálně vyloučené prostředí má charakter bariér, které mohou být jak ve smyslu fyzické vzdálenosti, tak i bariér jako je předělení např. železniční trať, průmyslová zóna, řeka, plot, atd. V povědomí majoritní společnosti se jedná o místa, kam se nechodí.⁶⁶

3.5. Vliv nezaměstnanosti na psychiku člověka

Nezaměstnanost je skutečností, která výrazně ovlivňuje kvalitu života na více rovinách – v rovině ekonomické (finanční zabezpečení životních potřeb), sociální (omezení osobních kontaktů), psychické (ovlivnění sebevědomí a sebehodnocení v negativním smyslu). Ztráta zaměstnání a případná nutnost změny vykonávané profese jsou skutečnosti, které jsou náročné pro lidskou psychiku. Proto je toto téma uvedeno v souvislosti s tématem lidské psychiky.

Nezaměstnaný je ten člověk, který není v pracovním vztahu, nevykonává výdělečnou činnost, ani se nepřipravuje na povolání.⁶⁷

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit se potýkají s celým komplexem problémů. Získání legálního a stálého zaměstnání je velmi obtížné, z důvodu stále se zvyšujících nároků zaměstnavatelů na úroveň kvalifikace, rozsah a kvalitu sociálních dovedností. Převážná část sociálně slabé vrstvy má základní vzdělání, asi 80%, situaci dále ztěžuje morálka, která neodpovídá požadavkům většinové společnosti, obecně horší zdravotní stav.⁶⁸ Dlouhodobá nezaměstnanost je jiná sociální událost. Může jít o tzv. past

⁶⁵ Srov. Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 403

⁶⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 404

⁶⁷ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 1*, s. 119

⁶⁸ Srov. Matoušek O., *Sociální práce v praxi*, s. 302

nezaměstnanosti, která hrozí, pokud náhradní příjmy jsou srovnatelné, či dokonce vyšší než mzdy.⁶⁹

Za těchto okolností jsou lidé demotivováni aktivně hledat práci a setrvávají ve stavu dlouhodobé nezaměstnanosti a dále jsou i nezaměstnatelní. Člověk v rámci dlouhodobé nezaměstnanosti ztrácí po určité době způsobilost být zaměstnán pro ztrátu kvalifikace, nemá možnost účastnit se velmi rychlého procesu získávání zkušeností, dovedností, návyků, což vede k jeho „dekvalifikaci“, ztrátu sociálních návyků, tzv. „sociální zlenivění“, získaný zvyk žít ze sociálních dávek, tzv. sociální past.⁷⁰ Sociálně vyloučení lidé mají naprosto marginální pozici na trhu práce. Pokud pracují, vykonávají především sezónní, příležitostné a málo kvalifikované práce. Absence legálního zaměstnání znamená dlouhodobý propad celé rodiny – nízký příjem, závislost na polomafiánském zprostředkovatelském systému, snižování hodnoty vzdělání a dalších dlouhodobých strategií založených na principu stability a zvyšování sociálně patologického chování uvnitř rodin včetně nucení dětí k práci, často na hraně či za hranou kriminálního jednání.⁷¹

Dochází k frustraci mnoha psychických potřeb. Za jednu z nich lze považovat stimulaci. Člověk strádá z důvodu nedostatku podnětů. V jeho životě dochází ke změnám. Nezaměstnaný člověk ztrácí po určité době dosavadní schopnosti a dovednosti z jediného důvodu, nejsou využívány.⁷²

Nezaměstnanost mění sociální postavení člověka, životní úroveň. Sociální izolace a sociální selhání se zvyšuje a postihuje nejen jedince, ale i jeho rodinu. Statut nezaměstnaného je veřejností vnímán jako podřadný z důvodu neschopnosti dále udržovat svou společenskou pozici, ani životní standard není na očekávané úrovni. Největší komplikací je finanční situace, která dále souvisí se životní úrovní. Ekonomická

⁶⁹ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 1*, s. 119

⁷⁰ Srov. *Tamtéž*, s. 119

⁷¹ Srov. Dostupné na [file:///C:/Users/Zuzana/Downloads/Prirucka%20pro%20socialni%20integraci_dotisk%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Zuzana/Downloads/Prirucka%20pro%20socialni%20integraci_dotisk%20(1).pdf) citováno 26.2.2016

⁷² Srov. Matoušek O., *Sociální práce v praxi*, s. 305-306

situace rodiny souvisí kromě aktuálního stavu s dalšími faktory např. nahromaděný majetek, naspořené finanční prostředky, vzájemná spolupráce a podpora širší rodiny a distribuce příjmů.⁷³

3.6. Vliv chudoby na psychiku člověka

„Narodit se v současné české společnosti jako Rom, přesněji řečeno do romské rodiny, znamená narodit se s velkou pravděpodobností do sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí. Poznatky z dosavadních výzkumů ukazují, že životní šance Romů žijících v České republice jsou ve srovnání s příslušníky majority znatelně nižší. Řada výzkumů a studií také ukazuje, že většina českých Romů končí s podobným sociálním statutem jako jejich rodiče, v nejnižších patrech české sociální struktury, pro která je charakteristická trvalá ekonomická deprivace. Z hlediska problematiky sociální exkluze pak Romové v kontextu ČR představují jednu z nejohroženějších skupin, která je zároveň objektem řady předsudků či symbolické exkluze ze strany majority.“⁷⁴

Lidé si v chudobě připadají bezmocní, považují se za oběť nespravedlivého přístupu. V otázkách bydlení, zaměstnání, vzdělání, kvalifikace mají chudí lidé často nedostatek informací, jsou sociálně málo pružní a trpí pocity odcizení.⁷⁵

„Vzniká termín „nová chudoba“ tj. stav spojovaný s nezaměstnaností a s nevýhodnou pozicí na trhu práce, příjmovou nebo majetkovou diferenciací ve společnosti. Z plnoprávných občanů se stávají klienti sociálního státu. Mezi znaky je řazena stigmatizace, segregace a diskriminace chudých jakožto osob, kdy na jedné straně vzdorují normám a institucím hlavního proudu společnosti, které se ve společnosti chápou jako potvrzení jejich asociálnosti (sociální vyloučení) a nepřizpůsobivosti, což

⁷³ Srov. *Tamtéž*, s. 305

⁷⁴ Srov. Fónadová L., *Nenechali se vyloučit, Sociální vzestupy Romů v české společnosti*, s. 9

⁷⁵ Srov. Kolibová H., *Sociální politika 2*, s. 37

koresponduje s tradičním dělením chudých na ty, kdo si zaslouží či nezaslouží ve své chudobě podporu⁷⁶.

Kultura chudoby, může být v určitém prostředí reprodukována v čase života jedné generace na druhou i předávána z generace na generaci, přičemž současná praxe některých sociálních institucí např. diskriminující trh práce, či systém vzdělávání, to nepřímou, nebo dokonce přímo podporuje.⁷⁷

Kultura chudoby a s ní spojené znevýhodnění, se socializuje již od dětství, je důležitá dlouhodobá, cílená a systematická práce s dětmi z vyloučených lokalit a jejich rodiči.⁷⁸

⁷⁶ Srov. Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 335

⁷⁷ Srov. Matoušek O. a kol., *Encyklopedie sociální práce*, s. 403

⁷⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 404

4. Sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách

Lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách jsou zasaženi mnoha problémy. Mohou se např. obtížně orientovat i běžných životních situacích, které druzí nemusí hodnotit jako obtížné. Mnohdy nemusí vůbec rozumět informacím a sdělením. Také jednání s úřady, soudy a dalšími institucemi, se pro ně může stát neřešitelnou situací. Pro tyto klienty je tu terénní sociální pracovník jako průvodce. Terénní sociální pracovník dochází za klienty do jejich přirozeného prostředí. Sociální práce se snaží být pro klienty podporující a jde o to, aby sociální práce jako podpora nebyla ochromující, ale naopak vedla k získávání nových dovedností.

„V Evropě se prosazuje *komunitní řešení* vyloučených prostorů, tzv. snahou o přeměnu vyloučené lokality v komunity budováním sousedství, podporou solidarity mezi jejich obyvateli a jejich participace na společenském dění (sociální kapitál). Sociální práce má ve vyloučených lokalitách široké uplatnění, sama o sobě však neznamená řešení problémů těchto lokalit. Klienti těchto lokalit jsou většinou nedůvěřiví, pro sociálního pracovníka může být těžké vyrovnat se s často odlišnými hodnotovými orientacemi a prioritami. Součástí práce s nimi by mělo být rovněž zvyšování jejich kompetence, neboť mnohdy mají shodné, podobné očekávání např. co se vzdělání svých dětí týká, chybí jim však prostředky, znalosti k zvládnutí.“⁷⁹

Aktivní účast při nalézání řešení problémů je proto základním předpokladem vzájemné spolupráce. Snaha o nalezení sebedůvěry klientů a získání důvěry ve vlastní schopnosti a praktické dovednosti jak zvyšovat možnosti, jak si své záležitosti v budoucnu zorganizovat sami. Rodinám i jednotlivcům jsou poskytovány informace a doprovod při praktických krocích např. jak postupovat při shánění přijatelného bydlení, při řešení jejich dluhů, při shánění práce, v péči o děti, či při řešení zdravotních problémů. Klient a pracovník se při spolupráci neuzavírají před okolím, ale řeší situaci společně s dalšími organizacemi a institucemi, které můžou klientovi pomoci. Velmi často se spolupracuje jak s oddělením sociálně právní ochrany dětí, tak i dalšími institucemi. Cílem této

⁷⁹ Srov. Matoušek O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 404

spolupráce je především zabránění rozpadu rodiny způsobené odebráním dětí a postupná stabilizace rodinného prostředí.⁸⁰

4.1. Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dále jen NZDM)

Sociální práce se NZDM začala objevovat v polovině 90. let 20. st. a poměrně brzy se stala jednou z nejrozšířenějších a dynamicky se vyvíjejících sociálních služeb. Za důležité ve vývoji NZDM lze považovat r. 2007, kdy vstoupil v platnost zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách, který dále ovlivnil podobu sociálních služeb. Díky tomuto zákonu zesílil příklon činnosti NZDM k případové práci na úkor práce s komunitou, kterou tento zákon prakticky nezná. Činnost NZDM musí odpovídat požadavkům standardů kvality sociálních služeb, které jsou taktéž zaměřeny na práci s jednotlivcem.⁸¹

NZDM jsou zařízení sociální prevence nabízející služby zaměřené na neorganizované děti a dospívající mladistvé, ohrožené společensky nežádoucími jevy. Základní koncepce těchto zařízení vychází z teorií a metod sociální pedagogiky a sociální práce. Mezi zásadní kritéria patří „nízkoprahovost“ tj. maximální otevřenost a přiblížení se životnímu světu klientů. Klientem se stávají jednotlivci, či specifické zájmové komunity spjaté s určitou městskou lokalitou, většinou subkulturního uskupení. Cílem je nabídnout individuální pomoc jednotlivcům, dětem i dospívajícím při řešení osobních problémů. Tyto zařízení mají především sociální poslání a jsou určena pro děti a mládež, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci (narušené rodinné, vrstevnické vztahy, nízká životní a sociální úroveň, problémy v rodině, ve škole, zaměstnání, zdravotní či jiný handicap), tyto děti a mládež jsou ohroženi sociálně patologickými jevy (kriminalita, zneužívání návykových látek, násilí, diskriminace, záškoláctví, nezaměstnanost, nebo jiný vyhraněný životní styl neakceptovatelný většinovou společností, ideologické skupiny, gangy). Mezi základní cíle patří přispívat ke zlepšení kvality života a doprovázet jedince v obtížných

⁸⁰ Srov. <https://www.clovekvitsni.cz/cs/socialni-prace/socialni-prace-3> citováno 5. 3. 2016

⁸¹ Srov. Matoušek O., *Encyklopedie sociální práce*, s. 411

životních situacích, za této podpory má předcházet či snižovat sociální rizika plynoucí jak ze způsobu života tak i umožňovat lepší orientaci v sociálním prostředí.

Mezi nejčastěji užívané metody v NZDM patří sociální práce s jednotlivcem, práce se skupinou, komunitou a sociálně pedagogicky pojatá skupinová práce. Tyto metody lze v praxi kombinovat s dalšími typy činností jako je př. Zprostředkování informací klientům, odkazování na jiné typy zařízení, kontakt s institucemi ve prospěch klienta, krizová intervence, situační intervence, preventivní vzdělávací programy. Krom toho je v NZDM široká nabídka různých volnočasových aktivit pro děti a mládež, přiměřená věku a zájmům. Účelem těchto aktivit je zejména navázání kontaktu a rozvíjení vztahu s klienty, možnost seberealizace některých klientů, např. umělecké činnosti, zpěv, tanec.⁸²

NZDM jsou zařízení sociální prevence nabízející služby zaměřené na neorganizované děti a dospívající mladistvé, ohrožené společensky nežádoucími jevy. Základní koncepce těchto zařízení vychází z teorií a metod sociální pedagogiky a sociální práce. Mezi zásadní kritéria patří „*nízkoprahovost*“ tj. maximální otevřenost a přiblížení se životnímu světu klientů. Klientem se stávají jednotlivci, či specifické zájmové komunity spjaté s určitou městskou lokalitou, většinou subkulturního uskupení. Cílem je nabídnout individuální pomoc jednotlivcům, dětem i dospívajícím při řešení osobních problémů.⁸³

Tyto zařízení mají především sociální poslání a jsou určena pro děti a mládež, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci (narušené rodinné, vrstevnické vztahy, nízká životní, sociální úroveň, problémy v rodině, ve škole, zaměstnání, zdravotní či jiný handicap), tyto děti a mládež jsou ohrožení sociálně patologickými jevy jako je kriminalita, zneužívání návykových látek, násilí, diskriminace, záškoláctví, nezaměstnanost, nebo jiný vyhraněný životní styl neakceptovatelný většinovou společností, př. aktivita v ideologické skupině, gangu.⁸⁴ Mezi základní cíle patří přispívat ke zlepšení kvality života a doprovázet jedince v obtížných životních situacích, za této podpory má služba

⁸² Srov. *Tamtéž*, s. 412

⁸³ Srov. Hájek Bedřich, Hofbauer Břetislav, Pávková Jiřina, *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 150

⁸⁴ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace/pobočka/kladno/nizkoprahove-zarizeni-pro-deti-a-mladez> citováno 3. 2. 2016

předcházet či snižovat sociální rizika plynoucí jak ze způsobu života tak i umožňovat lepší orientaci v sociálním prostředí.⁸⁵

NZDM nabízí čtyři základní formy služeb:

- Volný vstup a pobyt v zařízení
- Volnočasové aktivity
- Sociální služby
- Aktivity a činnosti zaměřené na prevenci

4.2. Sociální práce s dětmi a mládeží v sociálně vyloučené lokalitě

„Riziková mládež jako vážný sociální problém se objevuje až v novověku. Na vzniku tohoto fenoménu se podílí jak společenské změny v západních společnostech. Mezi společenskou změnu, která je významná, je oblast přeměny rodiny, která je dnes zakládána výhradně pro emocionální uspokojování dospělých, ztrácí svou stabilitu a její základní funkce jsou ohrožovány. Mnoho dětí vyrůstá s jedním rodičem, který mnohdy na výchovu nestačí. Dětem psychologicky působí těžkosti zážitků z rozvodu, rozchodu, je ohroženo jejich sociální fungování. Některé děti se stávají tzv. sociálními sirotky, buď nemají podporu v biologických rodičích, nebo jsou vychovávány v ústavních zařízeních, kde deprivací vliv stoupá a zvyšuje se pravděpodobnost sociálního selhávání“.⁸⁶

Sociální práce s dětmi a mládeží je postavena na principech individuální práce s klientem.

Důležitou součástí jsou také preventivní skupinové programy zaměřené na potřeby dětí z cílových skupin. Stěžejní témata jsou například přátelství, mezilidské vztahy, rodina, podpora vzdělání, ale i šikana a prevence sociálně patologických jevů. Důležitá je podpora v oblasti vzdělání a vlastním rozvoji. Někdy dochází i k velmi obtížným situacím, které již v tak mladém věku tyto děti postihují. Většina klientů se potýká s velmi nízkým vzděláním v rodině, špatnou sociální a ekonomickou situací, v malé míře

⁸⁵ Srov. Hájek Bedřich, Hofbauer Břetislav, Pávková Jiřina, *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 151

⁸⁶ Srov. Matoušek Oldřich, *Sociální práce v praxi*, Portál, 2005, s. 267

podpory vlastního rozvoje. Často jsou nuceni řešit situace, které jejich věku nepřísluší, stávají se z nich „malí dospělí“.⁸⁷

4.3. Perspektivy v práci s dětmi a mládeží

Na člověka jako bytost je třeba nahlížet celostně, vnímat veškeré potřeby vždy v souvislosti v interakci s prostředím. Člověk má potřeby, jak už bylo řečeno bio-psycho-sociální-spirituální potřeby patří k člověku. Je důležité tyto potřeby neopomíjet a umět je zahrnout v celostním pohledu na člověka.

„Sociální práce může nacházet interakci a spolupráci v oblasti péče pastorační, která může přinášet nové impulzy v práci s dětmi a mládeží. Organizace a spolky katolické církve jsou důležitými nositeli pomoci mladým a dětem. Přebírají subsidiárně práce pro mládež a děti a tím přispívají k rozvoji jejich hodnotové orientace obsahu, metod a forem práce. Jedná se o komplexní a diferencovanou strukturu práce s mladými lidmi. Křesťanská práce s mládeží představuje oblast křesťanských aktivit ve spojení s mladými lidmi. Tato práce zahrnuje různé oblasti např. sociální práce s mladými, pomoc ve výchově, péče o mladé, školu aj. Z církevního hlediska zahrnuje tato práce např. mládežnickou práci na faře ve skupinách, otevřené dveře, veřejné nabídky a volnočasové aktivity, prázdninová opatření, mládežnické vzdělávání a práci ministrantů. Nositeli této křesťanské mládežnické práce jsou spolky, řády a křesťanské úřady. Vedle mládežnické práce ve spolicích se objevují nové formy práce s mládeží jako otevřená práce s mládeží, práce ministrantů a duševní společenství.“⁸⁸

„Mládežnické spolky jsou nejvýznamnější formou křesťanské práce s mládeží, podle oficiálních údajů v Německu v 16 mládežnických spolicích organizováno 650tis. mladistvých. Základními principy jejich práce jsou dobrovolnost, samostatná organizace,

⁸⁷ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace/pobočka/kladno/programy> citováno 12. 2. 2016

⁸⁸ Srov. Krockauer R., Bohlen S., Lehner M., *Theologie Und Soziale Arbeit Handbuch Für Studium Weiterbildung Und Beruf* I. Agend- und Familienhilfe, Theologische perspektiven in der Jugenarbeit, s.147-151

čestnost a demokracie. Ve své práci kladou důraz na vzdělávání osobnosti, skupinovou práci, volný čas, účast na křesťanských aktivitách, školeních a táborech. Otevřená práce je nabídka mládežnické práce, která se v křesťanském kontextu zaměřuje na všechny děti a mladistvé nezávisle na jejich vztahu k církvi, je tedy vlastně službou církve mládeži. V otevřené práci může církev biblické opce potkat jiné cizince a chudé mezi mládeží. Otevřená práce patří do centra církevního pastorálu. V roce 1995 činil počet otevřených zařízení pro děti a mládež v Německu kolem 1 tis., od domů otevřených dveří až po mládežnické kluby a setkání. Nositeli těchto otevřených zařízení jsou fary, katolické mládežnické úřady a mládežnické spolky a řády. Těžištěm práce v domech otevřených dveří je v Německu Spolková země Severní- Porýní Vestfálsko.⁸⁹ Mládežnická vzdělávací zařízení, diecéze a spolky jsou považovány za místa mládežnického vzdělávání, jednoduše jsou to místa historické identity mládežnické práce, spolku nebo diecéze. Rozlišujeme dva typy těchto zařízení. Domy, které slouží k přenocování a celodenní péči. A domy, které nabízejí vzdělání. Každé zařízení, které má nabídku vzdělávání, se organizuje v pracovním společenství katolicko-sociálních-vzdělávacích zařízení ve Spolkové republice Německo (AKSB). Církevní úřady pro práci s mládeží. Pod tímto pojmem jsou označovány struktury, nabídky a aktivity, které spadají z hlediska provedení a odpovědnosti pod církevní úřad a podporují aktivity práce s mládeží spolků, organizací a řádů. Hlavní strukturu tvoří diecézní úřady mládeže s křesťanskou mládeží v regionech, nebo děkanátech kde jsou strukturovány podle diecéze. V nich pracují z větší části sociální pedagogové a pedagožky.⁸⁹

4.4. Sociálně aktivizační služby

Lidé, žijící v sociálně vyloučeném prostředí zpravidla řeší více problémů, spolu úzce souvisejících a vzájemně se podmiňujících např. špatné bytové podmínky,

⁸⁹Srov. *Kapitel Das Arbeitsfeld Kirchliche Jugendarbeit, A, Jugendverbände, Offene Arbeit, Jugendbildungsstätten, Kirchenamtliche Jugendarbeit*, s. 147-151

nezaměstnanost, dluhy atd., ty nejen že působí nepříznivě na ně samotné, působí i na všechny členy rodiny, včetně dětí.

„Posláním sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi je předcházení sociálnímu vyloučení rodin s dětmi, snižování míry sociálního vyloučení rodin s dětmi prostřednictvím kvalitní a profesionální spolupráce pracovníka s rodinou. Obsahem služby je bezplatné poskytování pomoci, podpory a poradenství rodinám s dětmi žijícím v sociálně vyloučených lokalitách, rodinám sociálně vyloučeným nebo sociálním vyloučením ohroženým, zejména je-li v důsledku dlouhodobě nepříznivé životní situace, kterou nejsou schopni překonat vlastními silami, ohrožen vývoj dítěte a fungování rodiny. Smyslem poskytovaných služeb je pomoci rodině s problémy, které není schopna sama překonat a tyto problémy mají negativní vliv na prostředí rodiny a vývoj dítěte. Důraz je kladen na individuální sociální pomoc a poradenství při uplatňování práv a oprávněných zájmů rodičů a jejich dětí, na prohlubování rodičovských schopností a dovedností a prevenci předčasného ukončování vzdělávání dětí.“⁹⁰

„Služba Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi je poskytována v domácnostech klientů. Minimálním cílovým stavem spolupráce je zastavit zhoršování sociální situace rodiny. Optimálním cílovým stavem je zlepšení životní úrovně rodiny a zvýšení sociálních dovedností jejich jednotlivých členů. Cílovým stavem je rodina, která je schopná samostatně zvládat problémy každodenního života a zajistit svým dětem podle svých možností odpovídající prostředí pro jejich všestranný rozvoj:

- pomáhá při zachování nebo obnovení narušených funkcí rodiny
- zvyšuje kvalitu života všech členů rodiny, posilujeme jejich vnitřní zdroje
- zvyšuje sociální kompetence a sociální mobilitu jednotlivých členů rodin
- poskytuje podporu a pomoc při vytváření podmínek pro pravidelnou školní docházku
- přípravu dětí do školy a smysluplného využití volného času
- působí preventivně proti předčasnému ukončování vzdělávání

⁹⁰ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/clanky/socialne-aktivizacni-sluzby> citováno 8. 2. 2016

- pomáhá při řešení konkrétních problémů stanovených v rámci individuálního plánování spolupráce s klientem
- podporuje rodiny k aktivnímu a samostatnému řešení svých obtíží
- zprostředkovává (klientům) služby a aktivity, které jsou lokálně dostupné, ale poskytovatelé o klientech nevědí nebo klienti nevědí o službě
- pomáhá klientům s obranou jejich práv
- minimalizuje rizika spojená se životem v sociálně znevýhodňujícím prostředí
- rozvíjí spolupráci s dalšími subjekty, které v lokalitě nabízejí služby, nebo mohou jinak přispět k naplnění výše jmenovaných cílů, na místní úrovni se pracuje na změně přístupu samospráv k sociálně vyloučeným lokalitám.“⁹¹

⁹¹ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/clanky/socialne-aktivizacni-sluzby> citováno 8. 2. 2016

5. Volný čas

Způsob trávení volného času patří ke skutečnostem výrazně ovlivňujícím kvalitu života. Jeho kvalitní a smysluplné využití je důležité nejen v dospělosti, ale i v dětství – zde může ovlivnit nejen úroveň znalostí dítěte, jeho dovednosti a návyky. Z toho plynoucí pozitivní zkušenosti ovlivňují i život člověka do budoucna, do věku dospělosti. Je zřejmé, že způsob a náplň trávení volného času může být podpůrnou skutečností - v situaci sociálního vyloučení je kvalitně a smysluplně prožívaný volný čas důležitou skutečností eliminující rozvoj sociálně patologických jevů. Téma volného času autorka zařadila do předkládané práce i z důvodu, že jedním z cílů terénní sociální práce je ovlivnění trávení volného času dětí ve vyloučených lokalitách jako prevence sociálně rizikových jevů.⁹²

Existuje mnoho pohledů a názorů na definice volného času, jedna z nich je: „*jde o čas, se kterým může člověk nakládat podle svého uvážení na základě svých zájmů. Volný čas je doba, která zůstane z 24 hodin běžného dne po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu, domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby včetně spánku.*“⁹³, jedná se spíše o negativní definici, protože vyjmenovává, vše co do volného času nepatří.

Jiný pohled na volný čas je takový, *který chápe volný čas jako část lidského života mimo pracovní čas (návštěva školy a pracovní proces) a tzv. čas vázaný, který zahrnuje biofyzilogické potřeby člověka (spánek, jídlo, osobní hygienu), chod rodiny, provoz domácnosti, péči o děti, dojíždění za prací a další nutné mimopracovní povinnosti. Volný čas je dobou, kterou má člověk k dispozici pro činnosti sebeutvářející a sebeurčující, např.*⁹⁴

- Odpočinek a zábavu
- Rozvoj zájmové sféry

⁹² Srov. Janoušková K., Nedělníková D., *Profesní dovednosti terénních pracovníků*, s.309

⁹³ Srov. Janiš K. ml., *Úvod do problematiky volného času*, s. 4

⁹⁴ Srov. Hájek B., Hofbauer B., Pávková J., *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 10

- Zlepšení kvalifikace
- Účast na veřejném životě

*System aktivit a institucí volného času chápeme jako součást sociální struktury. System volnočasových aktivit a institucí je součástí politického uspořádání společnosti a mechanismu řízení celospolečenských procesů.*⁹⁵

I pro neromské obyvatelstvo je problém jak účelně, smysluplně a zajímavě trávit volný čas. Těžší je to pro ty, kteří žijí v nepodnětném prostředí, v prostředí, které je označené za sociálně vyloučenou lokalitu. Lidé poté z více důvodů, z tradice rodiny, z nedostatečného vzdělání nejsou motivováni k hodnotnému trávení volného času.⁹⁶ Způsob trávení volného času se dá rozvrhnout do tří skupin:

- **Práce-** u dětí připadá v úvahu přiměřená pomoc dospělým, přátelům, starým, nemocným, ve spolupráci např. s farářem, roznos letáků, pomoc při úpravách okolí, zvelebování vlastních domácností, rukodělné činnosti u dívek, u chlapců různé práce se dřevem, kovem, pro vlastní užitek, případně i pro výdělek, sběr papíru, plodin.⁹⁷
- **Vzdělání a kultura-** doplňování vzdělání cestou řádného studia, denního, dálkového, externího, rekvalifikační kurzy, samostudium cizích jazyků, četba knih, návštěvy divadel, kin, představení, muzeí, výstav, přednášek, aktivity v oblastech amatérského malířství, filmování, fotografování, recitace, hudba, tanec, zpěv, amatérské hrané loutkové, stínové aj. divadlo, besedy, exkurze. Zvláště významné má místo v oblasti individuální i společenské kulturně vzdělávací aktivity Křesťanské osvěty, a činnost věnované podpoře pozitivní Romské identity, např. seznamování se vším dobrým v historii, kultuře a mentalitě Romů, osvětová činnost k vykořenění zbytečných a škodlivých forem trávení volného času (především vlastním příkladem, práce s dětmi, mládeží, starými lidmi, postiženými, rodinné a sociální poradenství, burzy vzdělávacích a pracovních možností pro Romy,

⁹⁵ Srov. Hájek Bedřich, Hofbauer Břetislav, Pávková Jiřina, *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 10, 11

⁹⁶ Srov. Balvín J. a kol., *Romové a volný čas*, s. 68

⁹⁷ Srov. *Tamtéž*, s. 69

podpora těch jednotlivců, skupin, kteří jsou aktivní v oblasti vzdělávání, pracovní, společenské a kulturní činnosti, vše čeho pozitivního dosáhnou, aby obraceli ve prospěch romské komunity. V osvětové činnosti zaujímá důležité místo boj proti okultismu, tradičnímu romskému, jako je hádačství, věštění, zaklínání, léčitelství, pověry.

- **Odpočinek-** je myšlen, ať už jako aktivní odpočinek ve formě vzdělávací a kulturní činnosti, nebo i práce, která je rekreací po běžném jedincově zaměstnání, nebo odpočinek i ve formě spánku. Právě lenošení, nebo i nadbytek nevyužitého volného času vede k sociálně patologickým činnostem, respektive je jim dán prostor pro jejich realizaci (př. kriminalita, hazardní hry, krádeže, vandalství, majetková trestná činnost)⁹⁸

5.1. Volný čas dětí v sociálně vyloučené lokalitě

Odhadem až padesát tisíc českých dětí žije v České republice v chudobě a sociálním vyloučení.⁹⁹ V porovnání se svými vrstevníky se děti ze sociálně slabých rodin musí od malička vyrovnávat s řadou znevýhodnění a jejich šance uspět v dalším životě jsou výrazně nižší. Děti vyrůstající v tomto prostředí formuje uzavřený svět chudoby. Oproti běžným společenským normám v něm platí jiná pravidla a odlišné způsoby jednání. Záškoláctví, krádeže, gamblerství, drogová závislost či prostitute bývají v sociálních ghettech běžnou součástí života dospívajících. V provozu jsou nízkoprahová zařízení, ve kterých je dětem a mládeži ve věku od 6 do 26 let nabízeno smysluplné trávení volného času. Pracovníci center pro děti z chudých rodin připravují pravidelné aktivity, víkendové a prázdninové akce jako jsou příměstské tábory, mezinárodní workcampy apod.¹⁰⁰

Děti jsou podporovány při získávání znalostí, které použijí v životě. Předávány jsou jak praktické dovednosti, tak i teoretické znalosti. S dětmi se hovoří o tématech, jako jsou

⁹⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 71

⁹⁹ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace/volny-cas-2> citováno 2. 3. 2016

¹⁰⁰ Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace/volny-cas-2> citováno 2. 3. 2016

vztahy, rodina, zdraví, práce, hospodaření s penězi. Při individuální práci se mají děti možnost se svěřit se svými trápeními. Pracovníci dětem pomáhají tyto problémy řešit, nebo jim poradí, kde najdou vhodnou pomoc. Pracovníci pomáhají i s přípravou do školy a dětem je nabízena možnost pravidelného doučování.¹⁰¹

V rodinách je velmi nízká, nebo žádná pomoc se školní přípravou. Jednotlivé aktivity jsou realizované díky dobrovolníkům - zejména studentů vysokých škol, kteří do center docházejí a s dětmi pracují.¹⁰²

¹⁰¹ Srov. Dostupné tamtéž, citováno 2.3.2016

¹⁰² Srov. Dostupné na <https://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace/volny-cas-2> citováno 2. 3. 2016

II. Praktická část

Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo zmapovat, jakým způsobem tráví volný čas mládež ze sociálně vyloučené lokality Kladno – Kročehlavy. A posléze vyvodit doporučení pro práci s touto komunitou.

Hypotézy

Autorka si výzkumem kladla za cíl verifikovat následující hypotézy:

1. Klub Křižovatka umožňuje dětem ze sociálně vyloučených lokalit Kladno-Kročehlavy trávit smysluplně svůj volný čas.
2. Organizaci volného času mládeže ze sociálně vyloučené lokality převážně určuje škola v porovnání s rodiči.
3. Hlavním zdrojem volnočasové zábavy respondentů ze sociálně vyloučené lokality je počítač nebo televize.
4. Většina respondentů ze sociálně vyloučené lokality se cítí diskriminována z důvodu barvy pleti nebo sociální situace.
5. Většina respondentů ze sociálně vyloučené lokality by se v budoucnu ráda věnovala manuálnímu zaměstnání.

Výzkumný design

Jedná se o mapující výzkumný projekt, jehož cílem bylo zjistit způsob trávení volného času mládeže ze sociálně vyloučené lokality Kladno-Kročehlavy.

6.1. Výzkumná metoda

Jako výzkumná metoda byl použit dotazník, který autorka sama vytvořila s cílem zjistit trávení volného času dětí a mládeže ze sociálně vyloučené lokality Kladno-Kročehlavy, dotazník měl celkem 16 položek a jeho vyplnění zabralo max. 30min. X položek bylo uzavřených, kde respondenti vybírali z předem daných odpovědí, Y položek otevřených, kde měli respondenti možnost sami se vyjádřit k danému tématu. Dotazník autorka přikládá do přílohy bakalářské práce.

Dotazníky byly rozdány do klubu Křižovatka, jejich vyplnění bylo dobrovolné a anonymní. Rozdáno bylo 30 ks dotazníku vytvořeného pro tento výzkum, pomocí 16 otázek, uzavřených, otevřených, výběrem z možností, autorka chtěla zjistit např., co děti rády dělají ve volném čase, kde tráví většinu volného času, rády dělají v klubu, co by chtěly dělat, kolik hodin tráví času na počítači, k jakému účelu používá PC, kdo ovlivňuje volný čas, na co se děti těší v době následujících 7 dní, co si přejí, co chtějí dělat po ZŠ, jak tráví volný čas s rodinou, sourozenci a kamarády.

Návratnost bylo 22 ks dotazníku, což je 73,3%.

6.2. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořilo 22 respondentů, z toho 15 chlapců a 7 dívek, ve věku 13 až 15 let, respondenti pocházející ze sociálně vyloučené lokality Kladno-Kročehlavy,- byli osloveni přímo autorkou, všichni byli schopni samostatného vyplnění, dotazníky byly zcela anonymní a jejich vyplnění bylo zcela dobrovolné. Návratnost byla 73 %. Výsledky výzkumu byly provedeny pomocí jednoduché statistické analýzy, za použití programu MS Excel, a byly zkoumány četnosti a relativní četnosti. Výsledky jsou zpracovány formou tabulek a grafů

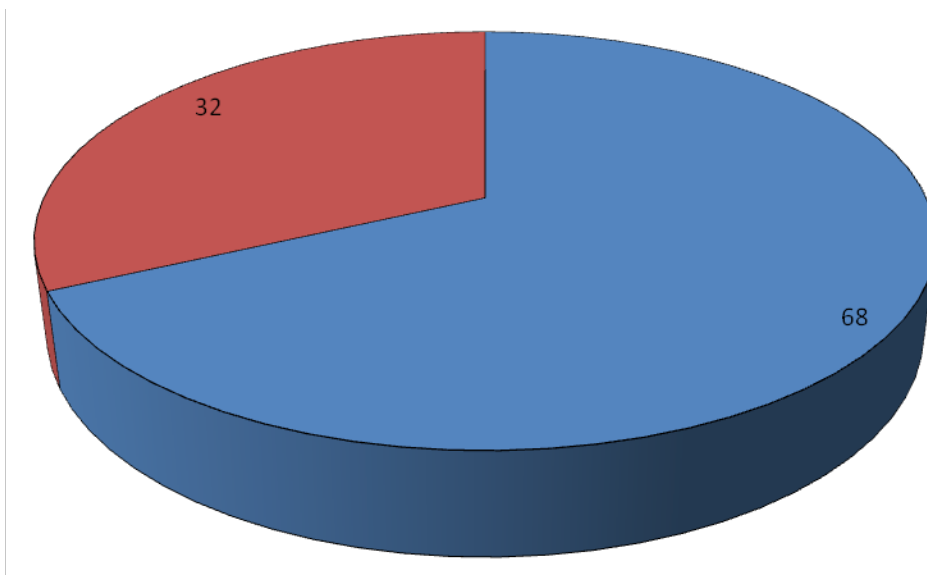
6.3 Vyhodnocení dotazníků

Celkem bylo dotázáno 22 respondentů (tj. 100 %). Následující grafy ukazují podrobný přehled výsledků uvedených dotazů.

Tabulka č.1 Zjištění pohlaví dotazovaného

<i>Pohlaví</i>	<i>Četnost</i>	<i>Relativní četnost</i>
♂	15	68%
♀	7	32%

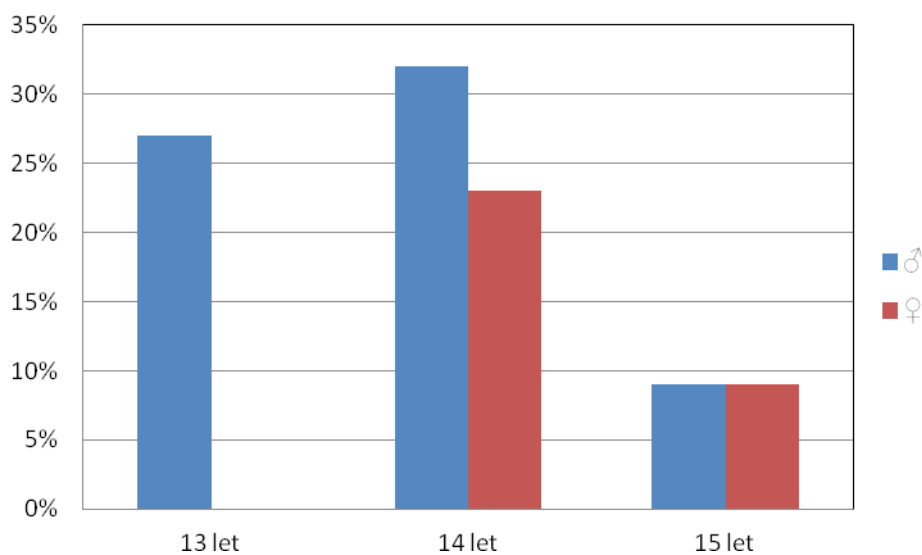
Graf č.1

Tabulka č.2 Zjištění věku dotazovaného

<i>Pohlaví</i>	<i>13 let</i>		<i>14 let</i>		<i>15 let</i>	
♂	6	27 %	7	32 %	2	9 %
♀	0	0%	5	23 %	2	9 %

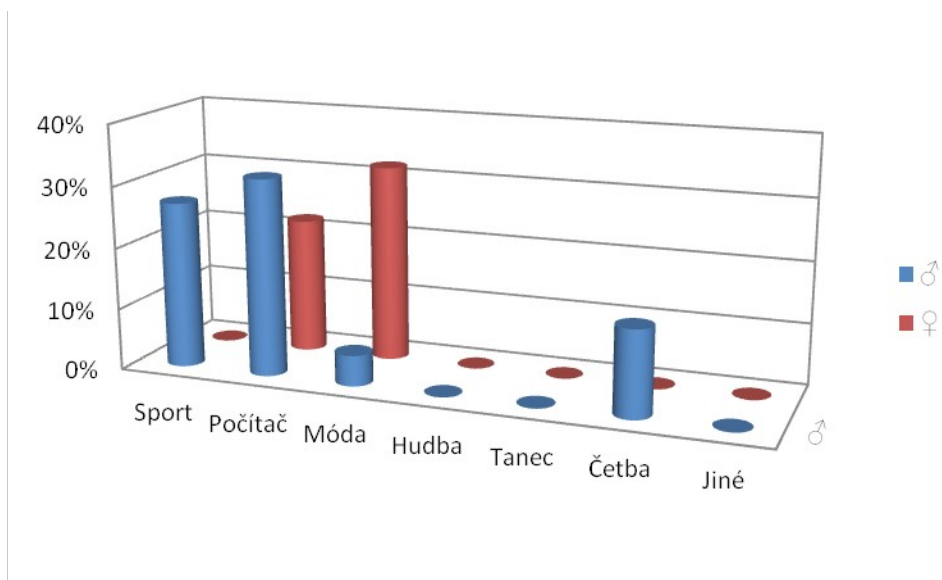
Graf č.2

Tabulka č.3 Volnočasové zájmy respondentů

<i>Pohlaví</i>	<i>Sport</i>		<i>Počítač</i>		<i>Móda</i>		<i>Hudba</i>		<i>Tanec</i>		<i>Četba</i>		<i>Jiné</i>	
♂	6	27 %	5	22 %		5 %	0	0%	0	0%	3	14 %	0	0%
♀	0	0%	7	32 %		32 %	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%

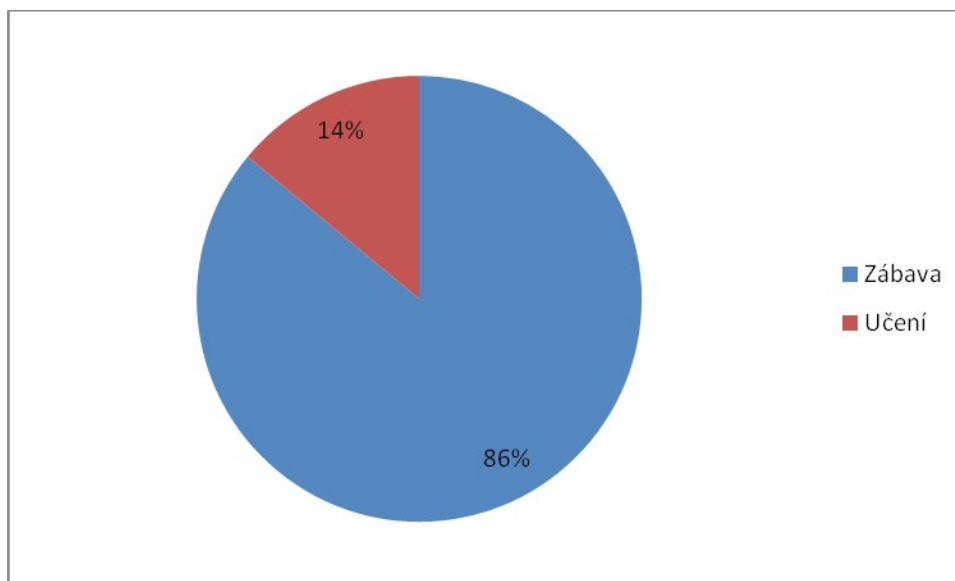
Graf č.3

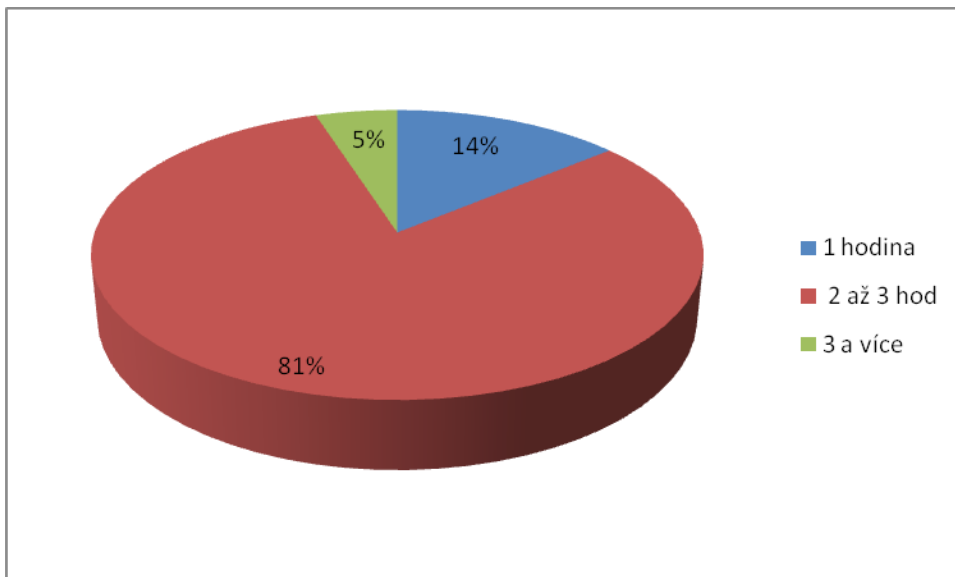
Tabulka č.4 (a) Účel používání PC respondenty a (b) doba strávená na PC za den

Účel	%		
Zábava	86	1 hodina	14 %
		2 až 3 hod	81 %
Učení	14	3 a více	5 %

Graf č.4 (a)

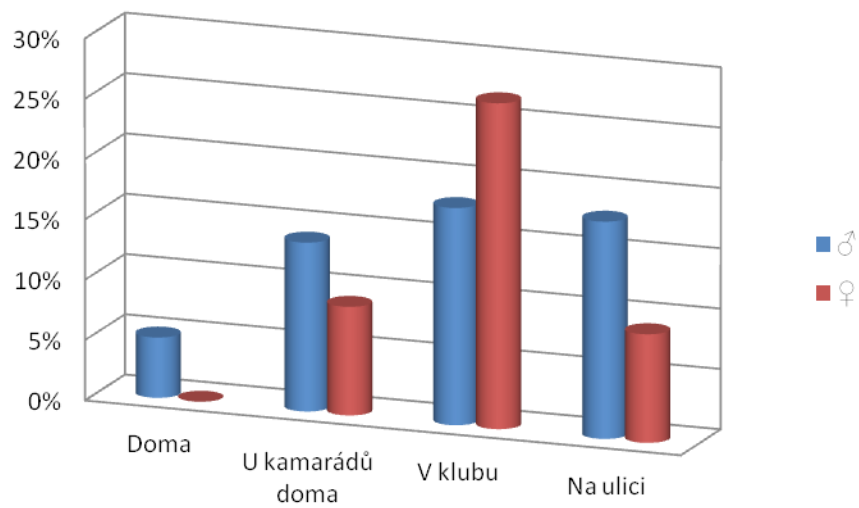
Graf č.4 (b)

Tabulka č.5 Kde respondenti tráví většinu volného času

<i>Pohlaví</i>	<i>Doma</i>	<i>U kamarádů doma</i>	<i>V klubu</i>	<i>Na ulici</i>
♂	5 %	14 %	18 %	18 %
♀	-	9 %	27 %	9 %

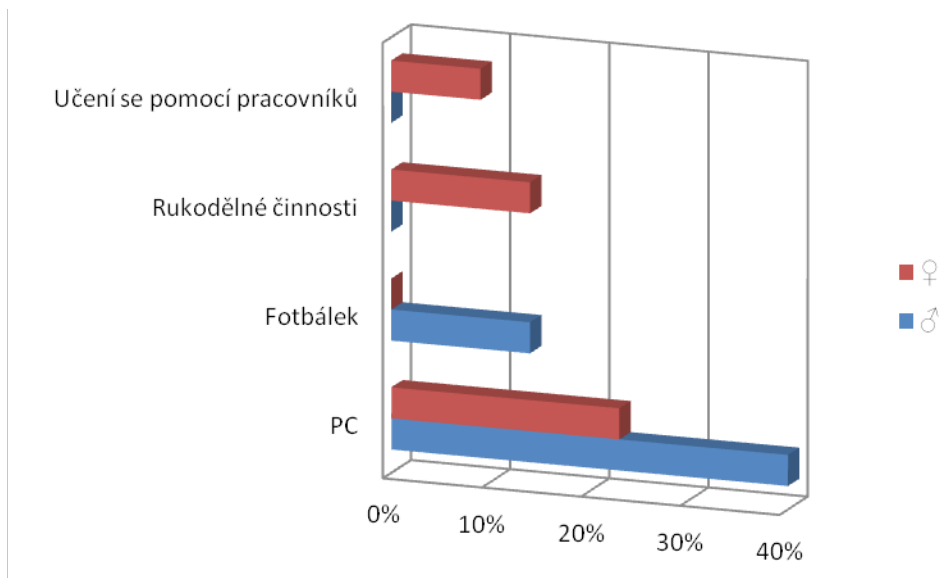
Graf č.5

Tabulka č.6 Oblíbené aktivity v klubu

<i>Pohlaví</i>	<i>PC</i>	<i>Fotbálek</i>	<i>Rukodělné činnosti</i>	<i>Učení se pomocí pracovníků</i>
♂	40 %	14 %	-	-
♀	23 %	-	14 %	9 %

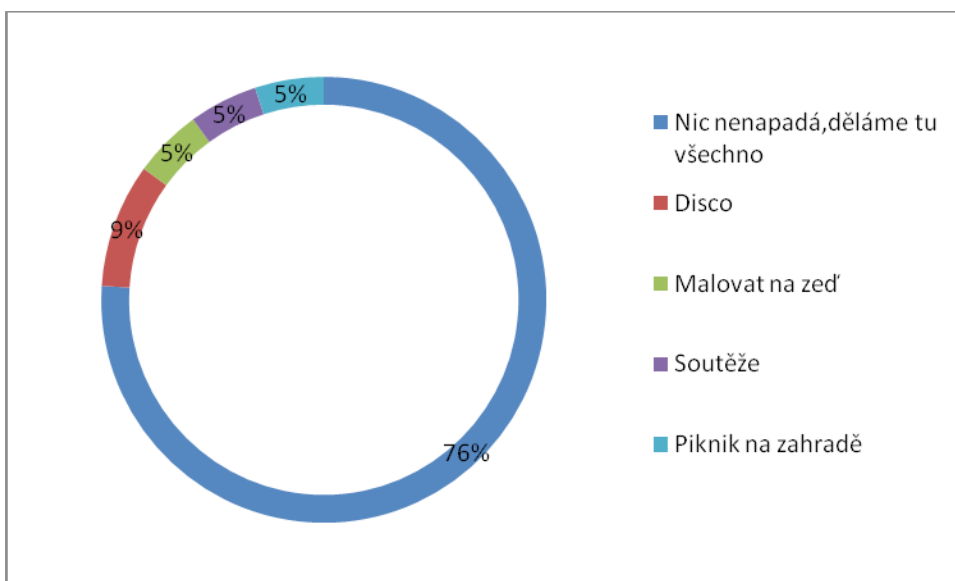
Graf č.6

Tabulka č.7 Zjišťování, co by respondent rád provozoval, když je v klubu

<i>Nic nenapadá, děláme tu všechno</i>	<i>Disco</i>	<i>Malovat na zed'</i>	<i>Soutěže</i>	<i>Piknik na zahradě</i>
76 %	9 %	5 %	5 %	5 %

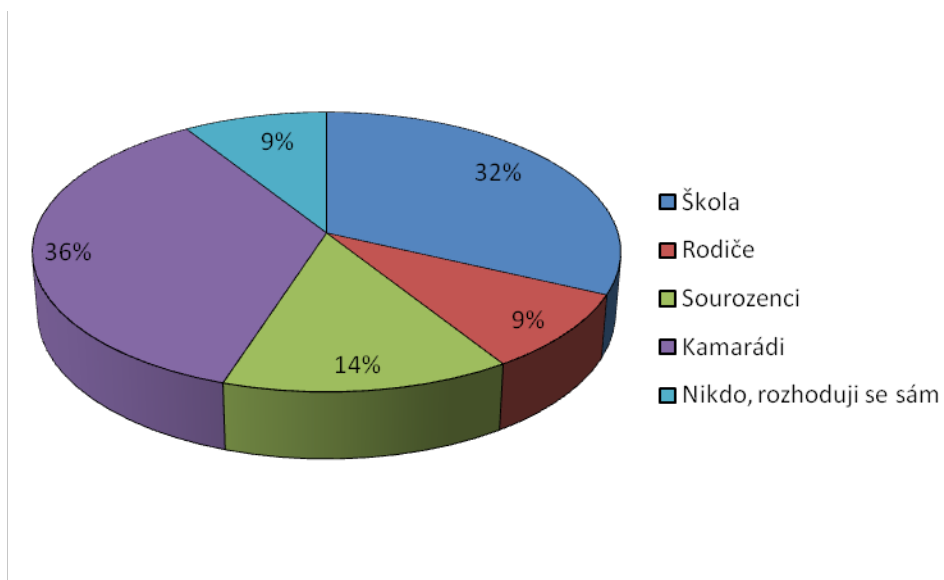
Graf č.7

Tabulka č.8 Zjištění kdo nejvíce ovlivňuje volný čas respondentů

<i>Škola</i>	<i>Rodiče</i>	<i>Sourozenci</i>	<i>Kamarádi</i>	<i>Nikdo, rozhodují se sám</i>
32 %	9 %	14 %	36 %	9 %

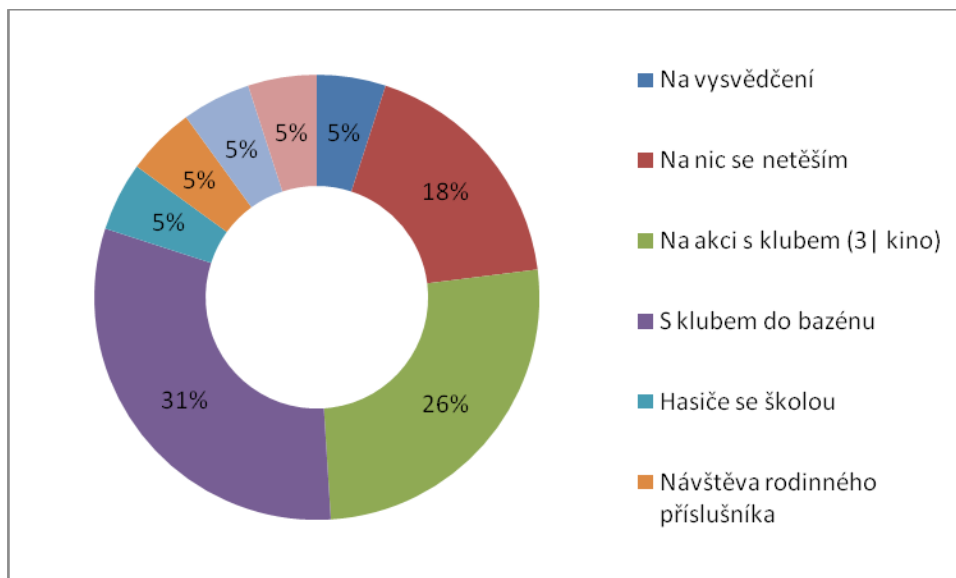
Graf č. 8

Tabulka č.9 Na co se těšíš v následujících 7 dnech?

Na vysvědčení	5 %
Na nic se netěším	18 %
Na akci s klubem (3 kino)	26 %
S klubem do bazénu	31 %
Hasiče se školou	5 %
Návštěva rodinného příslušníka	5 %
Na víkend	5 %
Na oslavu narozenin	5 %

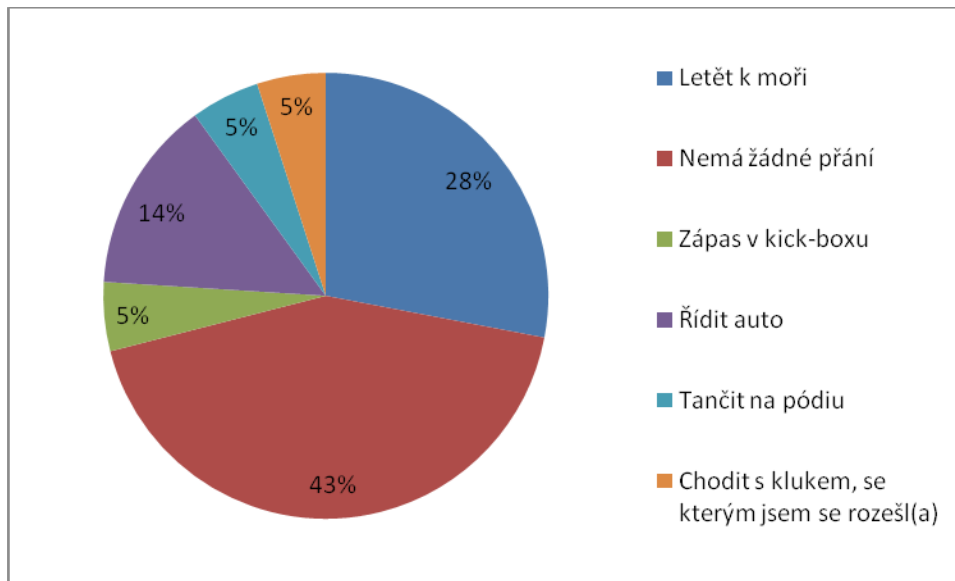
Graf č.9

Tabulka č.10 Co by respondenti rádi zažili

Letět k moři	28 %
Nemá žádné přání	43 %
Zápas v kick-boxu	5 %
Řídit auto	14 %
Tančit na pódiu	5 %
Chodit s klukem, se kterým jsem se rozešl(a)	5 %

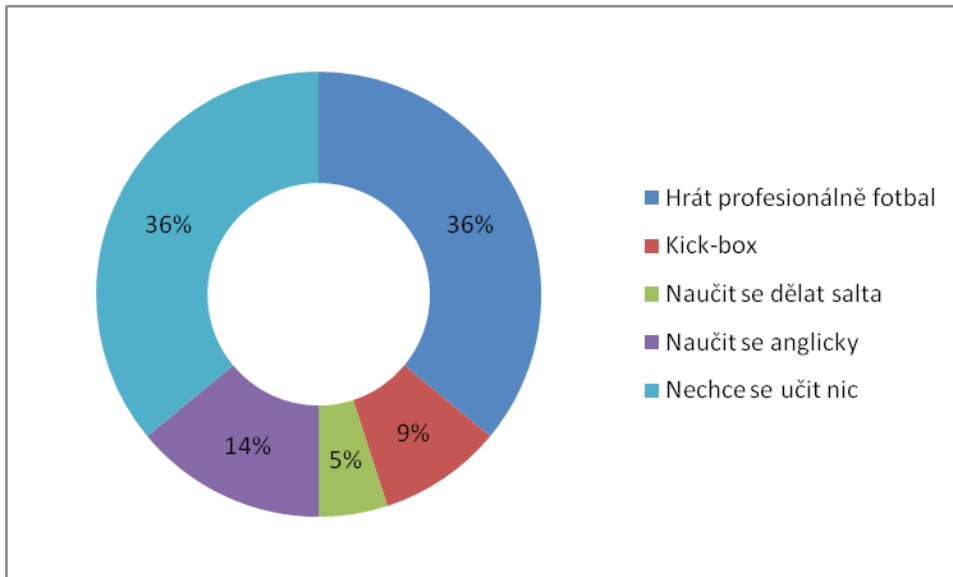
Graf č.10

Tabulka č.11 Co by se respondent chtěl naučit

Hrát profesionálně fotbal	36 %
Kick-box	9 %
Naučit se dělat salta	5 %
Naučit se anglicky	14 %
Nechce se učit nic	36 %

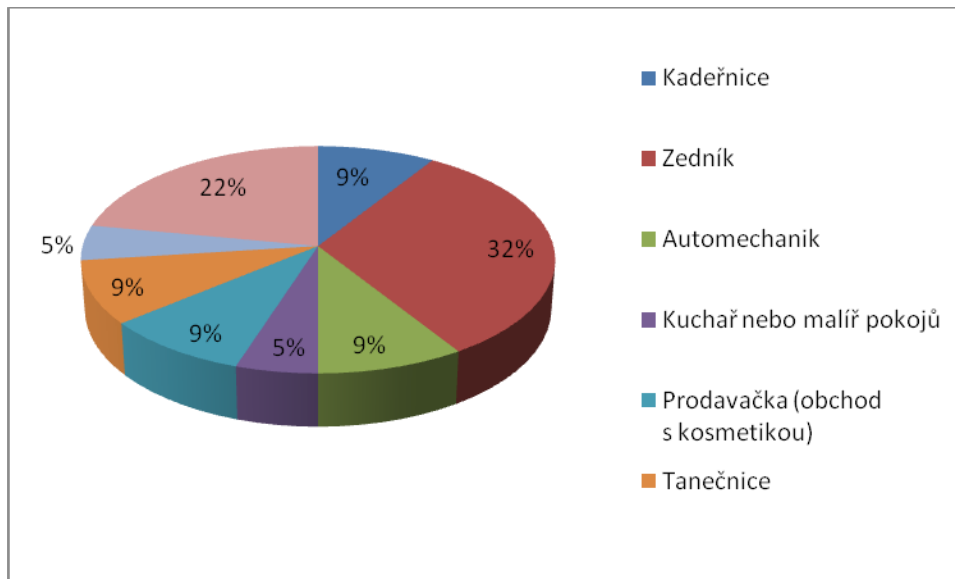
Graf č.11

Tabulka č.12 Čím by se respondent rád stal

Kadeřnice	9 %
Zedník	32 %
Automechanik	9 %
Kuchař nebo malíř pokojů	5 %
Prodavačka (obchod s kosmetikou)	9 %
Tanečnice	9 %
Zdravotní sestra	5 %
Nemá představu	22 %

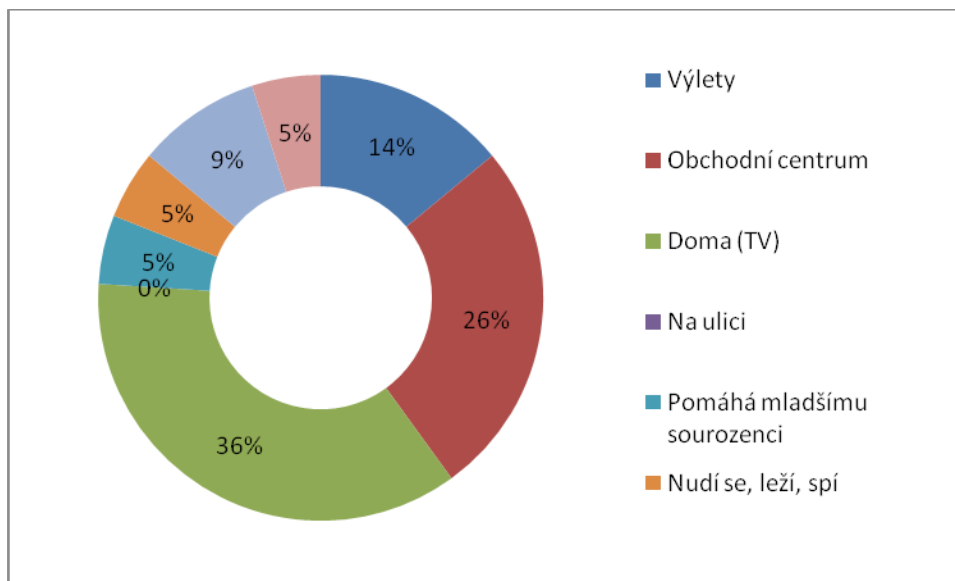
Graf č.12

Tabulka č.13 Jak respondenti tráví čas společně s rodinou, sourozenci?

Výlety	14 %
Obchodní centrum	26 %
Doma (TV)	36 %
Na ulici	-
Pomáhá mladšímu sourozenci	5 %
Nudí se, leží, spí	5 %
Procházka nebo návštěva	9 %
Grilování, stolní hry	5 %

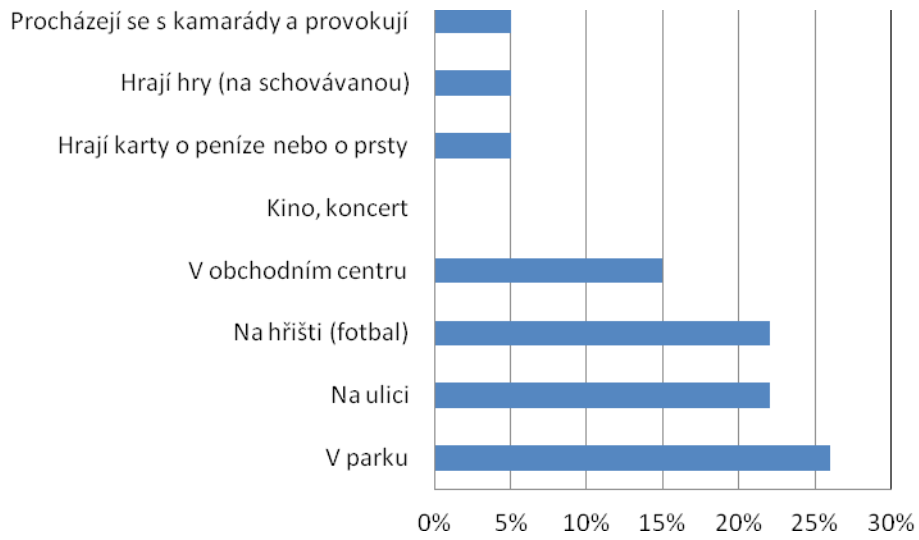
Graf č.13

Tabulka č.14 Jak respondenti tráví čas s kamarády mimo klub

V parku	26 %
Na ulici	22 %
Na hřišti (fotbal)	22 %
V obchodním centru	15 %
Kino, koncert	-
Hrají karty o peníze nebo o prsty	5 %
Hrají hry (na schovávanou)	5 %
Procházejí se s kamarády a provokují	5 %

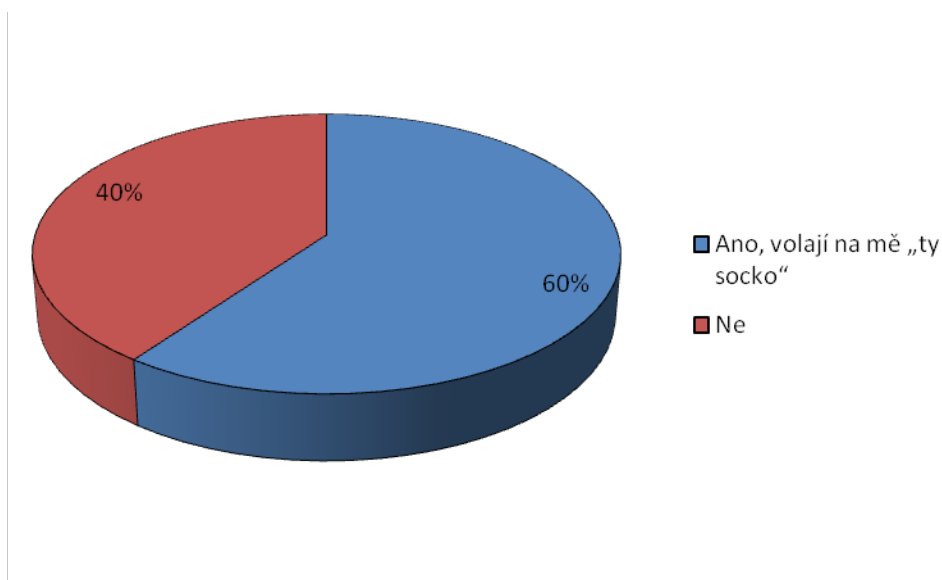
Graf č.14

Tabulka č.15 Cítí se respondent být diskriminován z důvodu životních podmínek

Ano, volají na mě „ty socko“	60 %
Ne	40 %

Graf č. 15

6.4 Interpretace výsledků

Cílem praktické části bakalářské práce bylo především poukázat na trávení volného času dětí a mládež ze sociálně vyloučené lokality v Kladně Kročehlavech lokalit a poukázat na význam nízkoprahového klubu Křižovatka.

Z analýzy dat získaných prostřednictvím dotazníkového šetření vyplývá, že děti v klubu Křižovatka mohou v rámci možností plnohodnotně trávit svůj volný čas, 17 ze 22 dotazovaných uvedlo u otázky číslo 7, jaké by uvítali další aktivity v klubu, že je nic nového nenapadá a jsou s nabízenými aktivitami zcela spokojeni. Od ostatních dotazovaných byly uvedeny návrhy na pořádání soutěží, pikniků na zahradě, diskotéky nebo malování na zeď. Činnost, kterou nejvíce v klubu Křižovatka dotazovaní využívají,

je počítač, odpovědělo tak celkem 15 dotázaných, z toho 9 chlapců a 5 dívek. Počítač využívají v drtivé většině k zábavě, pouze 3 dotázaní ho využívají k učení. Překvapivě při dotazu jaká mají dotázaní přání, tak 8 chlapců a 2 dívky odpověděly, že nemají žádná přání a při dotazu, co by chtěly umět, celkem 8 jich odpovědělo, že se nechtějí učit nic. Při dotazu na trávení volného času s rodinou a sourozenci, velmi malá část dotázaných (pouze 2) odpověděla, že společně dělají jakoukoliv aktivitu. Většina chlapců uvedla, že jsou doma nebo jdou do obchodního centra.

Vedle poukázání na využití volného času bylo cílem praktické části potvrzení nebo vyvrácení výše stanovených hypotéz:

Hypotéza č. 1: Klub Křižovatka umožňuje dětem ze sociálně vyloučených lokalit Kladno-Kročehlavy trávit smysluplně svůj volný čas.

Tato hypotéza je potvrzena. Nízkoprahový klub Křižovatka nabízí dětem ze sociálně vyloučených lokalit poskytnout zázemí, pořádá širokou škálu aktivit, jak vzdělávacích tak rukodělných, ale na druhou stranu samozřejmě nemá možnost plně zastoupit důležitou roli rodiny, která by dětem šla příkladem. Co je pro děti a mládež velmi užitečné, je poradenská činnost klubu, kdy pracovníci dětem pomáhají v učení a děti se na ně mohou kdykoliv obrátit s dotazy.

Hypotéza č. 2: Organizaci volného času mládeže ze sociálně vyloučené lokality převážně určuje škola v porovnání s rodiči.

Tato hypotéza nebyla vyvrácena, věnovala se jí otázka č. 8 – sedmi respondentům ovlivňuje trávení volného času škola, pouze dvěma respondentům rodiče. Největší zastoupení ale v organizaci volného času mají kamarádi, ti organizují volný čas osmi respondentům. Zde se nabízí úvaha, proč tomu tak je, zda rodiče jsou dětem a mládeži ze sociálně vyloučené lokality dostatečným vzorem a pokud ne, co je možné učinit, aby v budoucnu rodiče vzorem být mohli. Je tento nedostatek rodičovského vlivu důsledkem nebo i budoucí příčinou příslušnosti k sociálně vyloučené lokalitě?

Hypotéza č. 3: Hlavním zdrojem volnočasové zábavy respondentů ze sociálně vyloučené lokality je počítač nebo televize.

Ve verifikaci této hypotézy měla úlohu otázka č. 3 – 12 z 22 respondentů uvedlo, že největším zdrojem zájmů a zábavy je počítač. Dále to byla otázka č. 6 – v klubu se 14 respondentů z 22 nejraději věnuje počítači. Co se týká počítače, hypotéza tedy nebyla vyvrácena. Trávení volného času u počítače převažuje nad aktivním trávením volného času. Zde se nabízí otázka, zda by aktivnější trávení volného času respondentům pomohlo vymanit se ze sociálně vyloučeného prostředí v budoucnu a zda by aktivnější trávení volného času pomohlo vybudovat pozitivní pracovní návyky.

Hypotéza č. 4: Většina respondentů ze sociálně vyloučené lokality se cítí diskriminována z důvodu sociální situace.

Tato hypotéza také nebyla vyvrácena. 13 z 22 respondentů uvedlo, že na ně volají „ty socko“. Verifikací této hypotézy se zabývala otázka č. 15. Diskriminace může mít významný vliv na trávení volného času, respondenti mohou z důvodu pocitu diskriminace zažívat frustraci, pocit selhání a nedostatek snahy v aktivním způsobu využívání volného času. Též mohou zažívat pocity studu a vyhýbat se tak styku s osobami, které sociálně vyloučené nejsou.

Hypotéza č. 5: Většina respondentů ze sociálně vyloučené lokality by se v budoucnu ráda věnovala manuálnímu zaměstnání.

Této hypotéze odpovídala v dotazníku položka č. 12. I tato hypotéza nebyla vyvrácena. 13 respondentů z 22 uvedlo v přání, čím by v budoucnu chtěli být, manuální zaměstnání. 3 respondenti uvedli jiné než manuální (tanečnice nebo zdravotní sestra) a 5 respondentů by nechtělo být ničím. Toto poslední zjištění je alarmující, otázka je, kolik respondentů by ve větším vzorku populace uvedlo, že nechtějí být ničím. Je toto spojené s faktem, že

jim chybějí pozitivní vzory nebo že nebyli vedeni k aktivnímu způsobu trávení volného času?

6.5. Diskuze, výzkumná omezení a závěr

Autorka si je vědoma toho, že výzkumný vzorek byl malého rozsah a sebraný pouze z jedné lokality, což by mohlo ohrozit validitu výzkumu, nicméně výzkum je pouze mapující a může posloužit k zamyšlení a dalšímu navazujícímu výzkumu.

Ačkoliv byl vzorek populace malý, umožňuje udělat si obrázek o trávení volného času mládeže ze sociálně vyloučené lokality. Přestože velikost výzkumného souboru nedovoluje vyvozovat závěry nebo zobecňovat dané výsledky, umožňuje zamyslet se nad problematikou volného času této mládeže. Z výzkumu je patrné, že mnoho respondentů z vyloučené lokality tráví čas převážně pasivně a většina respondentů se setkává s diskriminací. Tyto faktory zřejmě mohou přispívat na budoucím horším začlenění se do společnosti a k nedostatečnému vytvoření pracovních návyků, které by přetřaly začarovaný kruh chudoby.

Z výzkumu je dále zřejmé, že Klub Křižovatka hraje významnou roli v organizaci volného času a v jeho aktivním využívání. Pokud by ve vyloučených lokalitách fungovaly podobné organizace a aktivně a systematicky pracovaly nejen s mládeží, ale i s jejich rodinami, je možné, že v budoucnu by se mohlo docílit přetření bludného kruhu stigmatizace a zpasivnění osob ze sociálně vyloučené komunity.

7. Závěr

Autorka ve své předkládané práci zmapovala trávení volného času dětí a mládeže ze sociálně vyloučené lokality Kladno- Kročehlavy, kdy převažuje pasivní trávení volného času a klub Křižovatka nabízí možnosti k aktivitám. Autorka zjistila, že z dlouhodobého hlediska by byl vhodný pro další výzkum, např. longitudinální pozorování dětí a mládež a jejich následné zařazení na trh práce v dospělosti.

Autorka se domnívala, že aktivní trávení volného času přináší pozitivní vliv na psychiku člověka což v budoucnu může ovlivnit, či vést k nižší pravděpodobnosti sociálního vyloučení, protože pokud jsou dětem a mládeži předávány pozitivní vzorce chování snižuje se i riziko výskytu sociálně nežádoucích vlivů. Mnoho z těchto dětí má rodiče nezaměstnané a proto klub Křižovatka významně přispívá k předávání pozitivních vzorců chování, nabídky aktivního trávení volného času a dále nabízí podporu formou doučování. Autorka se v práci zabývala jak chudobou samotnou, tak i jejím vlivem na psychiku, protože se domnívá, že chudoba jako skutečnost ovlivňuje míru sociálního vyloučení. Ve stavu sociálního vyloučení se tak ocitají lidé nejen etnicky stigmatizovaní, ale vyloučení se může týkat i majoritní populace.

Autorka si kladla v této práci za cíl ukázat jakým způsobem tráví děti a mládež volný čas, jaké jsou jejich aktivity, s podporou Nízkoprahového klubu křižovatka a jak jsou schopni trávit čas samostatně, jak ho využívají a spoluprožívají s rodinou a kamarády. A dále jak sociálně vyloučené prostředí a nerovnoměrné podmínky ovlivňují psychiku člověka.

V první kapitole uvedla charakteristické znaky sociálního vyloučení a spolupůsobící faktory. Ve druhé kapitole se věnovala chudobě, kterou autorka považuje za významný faktor, který se podílí či spolupůsobí na procesu sociálního vyloučení. Život v chudobě je fungování, kdy se člověk přizpůsobuje podmínkám, které na něj klade prostředí v němž žije. Ve třetí kapitole zmiňovala, jakým způsobem ovlivňuje sociálně vyloučené prostředí psychiku člověka, jak působí na psychiku člověka život v chudobě, nezaměstnanosti, prostředí sociálního vyloučení. Ve čtvrté kapitole zmiňovala sociální práci s dětmi a mládeží, která spolu s pátou kapitolou o volném čase, byly podstatné pro výzkumnou

část, ve které se autorka zaměřovala na trávení volného času dětí a mládeže ze sociálně vyloučené lokality.

Autorka zvolila téma pro výzkumnou část „*Volný čas dětí a mládeže v sociálně vyloučené lokalitě.*“, protože se domnívala, že téma volného času je podstatné pro další vývoj, pro ukotvení pozitivních návyků pro další fungování v životě. Člověk v tísní o.p.s. působí v sociálně vyloučené lokalitě Kladno Kročehlavy, za přínosné služby autorka hodnotila zejména nabídku volnočasových aktivit, podporu rodin v terénu, poradenství v oblasti dluhů, předškolního klubu pro děti jako přípravu před nástupem do MŠ. Děti si potřebují umět hrát adekvátně svému věku. Hra je pro dítě velmi důležitá v rámci vývoje. Pro zařazení do běžných ZŠ děti musí zvládnout základní dovednosti, které jsou potřebné pro vstup do 1.třídy, (umět rozeznat barvy, geometrické tvary, napočítat číselnou řadu, říct své jméno, atd). Pokud toto děti nezvládají, děti jsou znevýhodněné, oproti vrstevníkům. Je započat proces vyloučení.

V práci se autorka zabývala také romskou populací, částečně také protože někteří obyvatelé sociálně vyloučené lokality jsou romského původu. Sociální vyloučení může ohrozit každého, kdo se ocitne v nepříznivé životní situaci, při ztrátě zaměstnání a kumulaci dalších faktorů se riziko sociálního vyloučení zvyšuje.

8. Seznam použité literatury:

Balvín Jaroslav A Kolektiv, *Romové A Volný Čas*, Hnutí R 1997, ISBN 80-902149-5-9

Bowlby John, *Vazba: Teorie Kvality Raných Vztahů Mezi Matkou a Dítětem*, Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-670-4

Drapela Victor J., *Přehled Teorií Osobnosti*, Portál 1998, ISBN 80-7178-251-3

Fónadová Laura, *Nenechali se vyloučit, Sociální vzestupy Romů v české společnosti*, Vyd.1. Brno: Masarykova univerzita, 2014, ISBN 978-80-210-6574-1

Hájek Bedřich, Hofbauer Břetislav, Pávková Jiřina, *Pedagogické Ovlivňování Volného Času*, Portál 2008, ISBN 978-80-7367-473-1

Hartl Pavel, *Velký Psychologický Slovník*, Portál 2010, ISBN 978-80-7367-686-5

Hartl Pavel, *Psychologický Slovník*, Portál 2015, ISBN 978-80-262-0873-0

Jankovský Jiří, *Etika Pro Pomáhající Profese*, Triton, 2003, ISBN 80-7254-329-6

Janoušková Klára, Nedělní Ková Dana, *Profesní Dovednosti Terénních Pracovníků*, Ostravská Univerzita V Ostravě, 2008, ISBN 978-80-7368-503-4

Keller Jan, *Tři Sociální Světy*, Slon 2010, ISBN 978-80-7419031-5

Kolibová Helena, *Sociální Politika 1*, POTOS Opava 20007, ISBN 978-80-85819-62-5

Kolibová Helena, *Sociální Politika 2*, POTOS Opava 2008, ISBN 978-80-85819-67-0

Krebs Vojtěch A Kolektiv, *Sociální Politika*, Waltera Klére A.S., 2015, ISBN, 978-80-7478-921-2

Krockauer Rainer, Bohlen Stephanie, Lehner Markus, *Theologie Und Soziale Arbeit Handbuch Fuer Studium Weiterbildung Und Beruf*, Kasselow Design, Munchen, 2006, ISBN 978-3-466-36710-8

Martínek Michael A Kol., *Praktická Teologie Pro Sociální Pracovníky*, Jabok 2008, ISBN 978-80-904137-6-4

Matoušek Oldřich A Kol., *Metody A Řízení Sociální Práce, Portál, 2003*, ISBN 80-7178-548-2

Matoušek Oldřich A Kol., *Encyklopedie Sociální Práce, Praha, 2013*, ISBN 978-80-262-0366-7

Matoušek Oldřich A Kol., *Sociální Práce V Praxi, Portál, 2005*, ISBN 80-7367-002-X

Matoušek Oldřich, *Slovník Sociální Práce, Portál, 2008, Vyd. 2., Přepřac.*, ISBN 978-80-7367-368-0

Janiš Kamil Ml., *Úvod Do Problematiky Volného Času, Opava 2009*, ISBN 978-807248-530-7

Janoušková Klára, Nedělníková Dana, *Profesní Dovednosti Terénních Pracovníků, Ostrava: Ostravská Univerzita V Ostravě, 2008*, ISBN 80-7178-549-0

Nakonečný Milan, *Psychologie Osobnosti, Praha Academia, 2009*, ISBN 978-80-200-1680-5

Nakonečný Milan, *Obecná Psychologie, Triton 2015*, ISBN 978-80-7387-929-7

Nakonečný Milan, *Motivace chování, 3., Přepřac. Vyd., V Tritonu 1. Vyd., 2014*, ISBN 978-80-7387-830-6

Nakonečný Milan, *Sociální Psychologie, Vyd. 2., Rozš. A Přepřac., Praha, Academia, 2009*, ISBN 978-80-200-1679-9

Samková K A. *Romská Otázka, Psychologické Důvody Sociálního Vyloučení Romů, Blinkr 2001*, ISBN 978-80-875-7903-9

Thorová Kateřina, *Vývojová Psychologie: Proměny Lidské Psychiky Od Početí Po Smrt, Portál 2015*, ISBN 978-80-262-0714-6

Winkler Jiří, Šimíková Ivana, *Hodnocení Vládního Programu Podpory Terénní Sociální Práce V Sociálně Vyloučených Romských Komunitách*, VÚSP Praha, Výzkumné Centrum Brno, 2005, 101 str.

8.1 Elektronické zdroje:

<http://www.bing.com/search?q=maj%C3%AD%20lid%C3%A9%20v%20soci%C3%A1ln%C4%9B%20vylou%C4%8Den%C3%BDch%20lokalit%C3%A1ch%20napln%C4%9Bny%20psychick%C3%A9%20pot%C5%99eby&qs=n&form=QBRE&pq=maj%C3%AD%20lid%C3%A9%20v%20soci%C3%A1ln%C4%9B%20vylou%C4%8Den%C3%BDch%20lokalit%C3%A1ch%20napln%C4%9Bny%20psychick%C3%A9%20pot%C5%99eby&sc=0-0&sp=-1&sk=&cvid=EA78618C9E654FFAABE370751F28BBF2>

<http://www.clovekvtisni.cz>

http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_33_1.pdf

http://www.esfcr.cz/mapa/stav_mapy_obce.html

http://file:///C:/Users/Zuzana/Downloads/Prirucka%20pro%20socialni%20integraci_dotisk.pdf

<http://www.mpsv.cz>

<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/absolutni-chudoba>

<http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vyloucení>

http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/179_soc.web._05-2010%20final!.pdf

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Etopedie>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Chudoba>

Přílohy:

Tabulka č.1

Tabulka č.2

Tabulka č.3

Tabulka č.4

Tabulka č.5

Tabulka č.6

Tabulka č.7

Tabulka č.8

Tabulka č.9

Tabulka č.10

Tabulka č.11

Tabulka č.12

Tabulka č.13

Tabulka č.14

Tabulka č.15

Graf č. 1

Graf č.2

Graf č.3

Graf č.4

Graf č.5

Graf č.6

Graf č.7

Graf č.8

Graf č.9

Graf č.10

Graf č.11

Graf č.12

Graf č.13

Graf č.14

Graf č.15